

PEDER CHRISTIAN HOLM WAD

BIDRAG TIL EN JYSK LÆRERSLÆGTS HISTORIE

AF

LEO WAD

PEDER CHRISTIAN HOLM WAD tilhørte en slægt af vestjyske bønder, som tidligt var blevet selvejere. Efter et toårigt seminarieophold i Snedsted og en otteårig huslærervirksomhed blev han i året 1846 kaldet til lærer og kirkesanger i Veggerslev og Villersø sogne på Djursland. Fra sin ungdom færdedes han i kredse, der stod Grundtvig nær, og oplevede her sin vækkelse. Han forblev livet igennem præget heraf og – hedder det – fik ved sit kristne vidnesbyrd sat dybe spor i Veggerslev sogn¹. Også nationalt og politisk blev han tidligt vakt, og sit ejderdanske standpunkt forblev han tro, da han som rigsdagsmand i de politisk bevægede år 1852–53 indvikledes i de heftige kampe om toldenhed og arvefølge, helstat og Ejderstat, spørgsmål af højst kompliceret karakter. Da det politiske eventyr var forbi, gik Wad med levende interesse op i sin skolegerning og opnåede anseelse som en meget dygtig skolemand. Det er vistnok som sådan, han først og fremmest fortjener at huskes. Han er blevet omtalt som en børnelærer af Guds nåde², som en alvorlig, streng, men retfærdig lærer, børnene holdt af og forældrene så op til³. I øvrigt var han en retskaffen og fremskridtsvenlig mand, der kom til at yde en indsats inden for adskillige lokale foretagender. Da han døde i 1876, kun 59 år gl., var han formand for sognerådet og nød i det hele stor tillid på sin egn. En kender af Djurslands personalhistorie har ytret sig på følgende måde om Wad: „Det er forbløffende, hvad den mand har været med til at sætte i gang. Hans betydning for egnens materielle og åndelige liv kan vanskeligt overvurderes⁴.“

PEDER CHRISTIAN HOLM WAD blev født 25. januar 1817 på gården Arnsbjerg i Råsted sogn, Ulfborg herred, Ringkøbing amt. Hans forældre var gårdejer og sognefoged PEDER CHRISTENSEN VAD, død i Råsted 1. april 1837, 74 år gl. (trods aldersangivelsen ved døden

utvivlsomt identisk med Christen Vads barn Peder, der 1. søndag efter påske (14. april) 1765 døbt i Nr. Nebel), og hustru INGER PEDERSDATTER ARENSBERG, døbt i Råsted 5. marts 1775, død sst. 20. februar 1863, 88 år gl. De var blevet viet i Råsted 21. oktober 1796. Nogle måneder i forvejen, den 29. april, havde Peder Christensen Vad købt Arnsbjerg på auktion, men først 31. december næste år får han skøde på gården, der havde tilhørt Niels Wad til Øgelstrup og Stenumgård⁵ – formentlig en slægtning – i hvis tjeneste han havde været som fuldmægtig eller forvalter. Siden 1792 ses han således at have forrettet skifter på Niels Wads vegne. Peder Christensen Vad skal være kommet til Øgelstrup som huslærer, hvilket stemmer helt godt med, at han nogle år i forvejen, nemlig i 1787, i en alder af 22 år optræder som skoleholder i Sædding, Nr. Nebel sogn⁶. Her hører han hjemme og bor hos sine forældre, CHRISTEN PEDERSEN WAD, død i Nr. Nebel sogn 21. december 1813, 76 år gl., og hustru ANNE SØRENSDATTER WAD, død i Nr. Nebel sogn 19. juli 1817, 81 år gl. Christen Pedersen Wad ses i 1789 som ejer af Sædding Vadgård eller Sædding Vad⁷, efter hvilken slægten har taget navn, og på hvilken hans fader PEDER CHRISTENSEN VAD, begravet i Nr. Nebel 29. juli 1785, 81 år gl., og hans farfader, rytterbonden CHRISTEN SØRENSEN WAD, træffes som fæstere, den første i 1758⁸, den sidste i 1723⁹, 1696¹⁰ og 1692¹¹. Længere kan slægten vistnok ikke med sikkerhed føres tilbage, idet kirkebogen mangler før 1761 og det ikke har været muligt ad anden vej med sikkerhed at knytte forbindelsen mellem Christen Sørensen Wad og en slægt, der sidder på gården før ham.

Nu er Sædding Vadgård, slægtens stamgård, på fremmede hænder. Den betydeligste af de mænd, der har siddet på gården, er ubetinget den i sin tid kendte storbonde, handelsmand og legatstifter CHRISTEN WAD (SØRENSEN), født 30. juni 1819, død 15. maj 1894, der overtog gården 1849 og ombyggede den i 1851, hvorefter den blev egnens smukkeste gård. Alle bygninger opførtes af mursten, og i stuerne beklædtes væggene med hollandske fliser. Ved handel i stor stil viden om – især med kvæg – skabte den driftige og nøjeregnende mand sig en betydelig formue, og nogle år før sin død stiftede han et stort legat. Chr. Wad var medstifter af Spare- og Laanekassen for Nr. Nebel m. fl. Sogne, i en snes år medlem af A/S Varde Banks repræsentantskab og en overgang medlem af Ribe amtsråd. Han var bergianer og en af Venstres trofaste støtter på egnen. I hans og hans hustru Jensines gæstfri hjem kom mænd som Peder Larsen Skræppenborg, Ernst Trier og H. Sveistrup. Chr. Wad omtales fra alle sider som

en klog og kundskabsrig mand, en særpræget og retlinet personlighed, hvis minde endnu lever i Vestjylland. Den barnløse mand var i øvrigt en stor børneven og livlig fortæller. På deres ældre dage overdrog Chr. og Jensine Wad, f. Mortensen, Sædding Vadgård til to slægtninge, MORTEN SØRENSEN og dennes hustru MARGRETHE, født Schack; han var Jensine Wads søstersøn, hun Chr. Wads søsterdatter. Deres søn CHRISTEN VAD SØRENSEN blev siden ejer af gården, som han imidlertid afhændede i 1929¹².

Peder Christian Holm Wads fødegård Arnsbjerg (1610 Andsbjerg), som hans fader Peder Christensen Vad havde købt i 1796, er beliggende på Ringkøbingegnen, i det tyndt befolkede Råsted sogn. Det fortælles, at mange af beboerne døde af pest, da „den sorte død“ i sin tid gik hen over egnen. Nabogårdene er de tre Blæsbjerggårde, Gl. Råsted og Nymølle, en tidligere vandmølle. Største delen af Arnsbjergs 212 tdr. land var dengang lynghede. Gennem et smukt engdrag i nærheden af gården løber den bugtede Lilleå. I åen findes ål, gedder, stallinger og ørreder, og i brinken har odderen sin hule. På en bakkeskrænt ved åen var der indtil for nogle år siden en hellig kilde, hvortil der i gamle dage har været stor valfart. Folk medbragte krukker til at hente vand i, og potteskår på stedet bærer vidne om, at der har fundet „potteofringer“ sted. Det var nemlig en udbredt tro, at man kun måtte benytte en ny og ubrugt potte til at øse vandet op af kilden med. Når dette var tilendebragt, knuste man potten mod jorden, for at ingen anden skulle bruge den, da vedkommende i så fald ville pådrage sig den sygdom, pottens tidligere indehaver havde haft¹³. Af kilden er nu kun et sumpet hul tilbage, og en mærkelig historie knytter sig hertil. I bakkeskråningen, tæt ved kilden, havde en ræv taget bolig, og da nogle jægere en dag ville grave den ud, kom de kilden for nær: Jorden skred sammen og lukkede for vældet. Et beklageligt uheld! At man fik fat på ræven, er kun en dårlig trøst. Bakker i nærheden af åen er Storbjerg, der ligger højt, Arnbjerg og Kirkhøj, en gammel gravhøj, hvor der går sagn om nisser og bjergfolk. Ejendommelige er de såkaldte Markedsbakker i gårdens udmark. De er lave og voldlignende og bevoksede med lyng, tyttebærris og melbær. Her søgte kvæget ind, når vejret var koldt og blæsende. Landskabet har et storladent præg og efterlader et varigt indtryk på den besøgende. Den, der skriver disse linier, glemmer ikke en uvejrsnat i sommeren 1951, da han så lynene glimte over Nr. Vosborg hede.

Siden sognefoged Peder Christensen Vads død i 1837 er gården

gået i arv fra fader til søn indtil den dag i dag. De senere ejere har været sognefoged CHRISTIAN PEDER PEDERSEN WAD, sognefoged og dannebrogsmænd PETER VAD samt sognefoged og dannebrogsmænd SIMON ØE PEDERSEN VAD, der døde i 1951, 76 år gl. Simon Vad var en stor slider, der til trods for de mange offentlige hverv, han beklædte, har lagt et betydeligt arbejde i gårdens drift samt opdyrket og beplantet en stor del af dens areal. Han var en ivrig jæger og kunne i sine velmagtsdage årlig nedlægge 100 harer og 100 agerhøns foruden ræve, urhøns og andet vildt.

Ud over de kortfattede oplysninger, der ovenfor er meddelt, foreligger der ikke meget om P. C. H. Wads forældre. Faderen PEDER CHRISTENSEN VAD er i slægten blevet omtalt som en velbegavet og veloplyst mand; men på grund af en skade på den ene hånd skal han have været temmelig uskikket til arbejde ved landbruget. Om moderen INGER PEDERSDATTER, der havde sit barndomshjem på Arnsbjerg, kendes et lille træk. Midt på gårdspladsen var der dengang en vandfyldt grav. En dag, da hun som ganske lille – det må have været i slutningen af 1770'erne – trissede rundt efter sin moder ude i gården, styrtede hun i vandhullet. Moderen bemærkede intet, men en kat skal ved sin besynderlige adfærd have henledt hendes opmærksomhed på, hvad der var sket, og blev således årsag til, at barnet blev reddet¹⁴.

Af Peder Christensen Vads og Inger Pedersdatters 10 børn blev 2 døtre, JULIANE og SEVERINE, gift med lærere, den første med MORTEN LINDVIG i Ølgod, den sidste med MICHAEL NYBOE i V. Jølby, og 2 sønner gik lærervejen, nemlig foruden P. C. H. Wad dennes ældre broder CHRISTEN PEDERSEN WAD, født 3. april 1814 i Råsted sogn, død 29. december 1898, 84 år gl., i Alsted sogn på Mors. Han dimitteredes i 1833 fra Snedsted seminarium med hovedkarakteren *meget duelig*. Efter først at have været substitut for degnen i Alsted blev han i 1837 kaldet til skolelærer og kirkesanger og beklædte embedet til 1885. I mange år var han tillige kasserer for Alsted-Bjergby sparekasse. Christen Pedersen Wad, der i 1880 var blevet udnævnt til dannebrogsmænd, var efter sigende en dygtig, streng og respektindgydende lærer. Af natur var han indadvendt, hedder det, og hans livssyn var præget af gammeldags kristentro, hvorimod han vistnok stod fremmed over for de nyere rørelser inden for kirken. Han nærede stor kærlighed til boglige sysler og viste i sine yngre år interesse for indsamling af gamle folkeviser. Da han havde taget sin afsked, købte han sig en jordlod af samme størrelse som skoleloden (6 tdr. land)

og byggede sit nye hjem som en nøjagtig kopi af det gamle, „for at han stadig i det daglige kunne have sit gamle hjem for øje“. Her levede den gamle skolemester sine sidste 13 år i stilhed, sysselsat med sine bøger og sine kære piber, agtet og æret for sin retskafne vandel, som det hedder i nekrologen over ham. Med sin hustru SIDSEL MIKKELSDATTER, der stammede fra Flade på Mors, fejrede han guldbryllup i 1884¹⁵. En søn, PEDER WAD, der var født 6. april 1843 og dimitteret fra Ranum seminarium 1863 med hovedkarakteren *duelig*, virkede fra 1866 til 1902 som lærer i Arup i Vester-Hanherred. I sine sidste år måtte han holde hjælpelærer, da han led af en uhelbredelig sygdom. Peder Wad, der døde 9. januar 1903, overlevedes af sin hustru MAREN LARSEN og to sønner, CHR. WAD og LARS WAD, der begge blev landmænd¹⁶.

PEDER (kirkebogen: PETER) CHRISTIAN HOLM WAD blev ligesom sin broder Christen hjemmedøbt. Det skete dagen efter fødselen, nemlig den 26. januar 1817. Fadderne, der alle hørte hjemme på nærliggende gårde, var „PEDER ANDERSEN BLÆSBJERG og hustru, LARS NYE MØLLE, STEPHAN GL. RÅSTED og JENS CHRISTIAN WORMSTRUP“. 1822 blev drengen vaccineret af P. Dalgaard i Ulfborg, der muligvis er identisk med den PEDER CHRISTIAN DALGAARD, som var lærer i Ulfborg fra 1818 til 1865 og broder til ANDREAS CHR. DALGAARD, lærer i Råsted fra 1828 til 1856. Ved eksamen i Råsted sogns skole 22. oktober 1830 erholdt Wad *udmærket godt* i religion og skrivning, *meget godt* i regning, boglæsning og opførsel, hvorefter han af skolekommissionen blev erklæret for moden og værdig til at udskrives af skolen¹⁷. 1. søndag efter påske (10. april) det følgende år blev han konfirmeret og fik i kirkebogen vedtegningen *meget godt* for både kundskab og opførsel¹⁸.

Det fortælles om P. C. H. Wad, at han i sin barndom måtte tumle med sin fødegårds store fåreflokke ude i heden omkring Markedsbakkerne, men til at blive landmand havde han imidlertid ikke lyst. Snart efter sin konfirmation må han have bestemt sig for at komme på seminariet. Allerede i 1832–33 ses han som vinterlærer i Tvis¹⁹ han var altså kun 15 år, da han tiltrådte – i 1833–34 i Hyldgård²⁰ og i 1835 som vikar og vakancelærer i Staby²¹. Den 28. september 1836 melder han sig hos forstander G. P. BRAMMER på Snedsted seminarium i Thy²², hvor hans broder Christen som omtalt havde taget eksamen tre år i forvejen, også under Brammer. Wad medbragte meget anbefalende udtalelser fra sine tidligere foresatte og blev optaget. Under opholdet på seminariet havde han sin fader som kautionist²³.

Det kongelige Skolelærerseminarium i Snedsted var oprettet i 1812 „for indtil 15 Subjecter af Bondestanden“ og med daværende sognepræst NIELS LUDVIG CHRISTIAN BENTZON som forstander. Seminariebygningen, der opførtes i præstegårdens have, måtte udvides allerede i 1826–27. I 1849 – året efter seminariets flytning til Ranum – blev bygningen nedrevet. Efter udvidelsen – altså på Wads tid – så seminariet således ud: Det var stråttækt, 36 alen langt og 12 alen bredt. Fra gulv til loft var der $3\frac{3}{4}$ alen. I øverste klasses lokale var der bræddegulv, ellers var gulvet af mursten i hele huset. Ovenpå var der i hver gavl et værelse til en lærer. Der var to klasseværelser, hvert med to lange, flade borde, eet i hver side af stuen, med tilhørende lange bænke, så der var plads til omkr. 20 elever. Børneskolen var i vestenden af bygningen; på nordsiden fandtes to indgangsdøre, beregnede for seminarieeleverne og børnene, på sydsiden en dør alene for forstanderen. Bygningen lå 30–40 alen øst for præstegården. Over hovedindgangen var anbragt Frederik den Sjettes kronede navnetræk og årstallet 1813²⁴.

Seminariets forstander fra 1830 til 1843, teologen GERHARD PETER BRAMMER, var en dygtig skolemand. Som ung havde han følt sig tiltrukket af Grundtvig; men efter kirkestriden 1825 tog han afstand fra grundtvigianismen og sluttede sig efterhånden til den mynsterske retning. Som biskop i Århus fra 1845 til 1881 bekæmpede han både grundtvigianismen og de pietistiske vækkelsesbevægelser. Udpræget konservativ som han var i kirkeforfatningsspørgsmålet, var han en erklæret modstander af såvel sognebåndsløsning som valgmenighedsdannelse, og forholdet til de vakte kredse bedredes ikke ved, at han indtog en yderst afvisende holdning over for de såkaldte gudelege forsamlinger²⁵. Brammer var derfor alt andet end uhildet i sin bedømmelse af præster og lærere, der i kirkelige spørgsmål nærrede andre anskuelser end de gængse.

Den af seminariets lærere, der fik størst betydning for Wad, har nok været PEDER KJELLERUP ALGREEN. Algreen var stærkt grebet af Grundtvigs kirkelige og folkelige anskuelser og samlede jævnlig en lille kreds af seminariets elever til opbyggeligt samvær på sit værelse. Til denne kreds hørte CHRISTEN KOLD, der forlod seminariet det år, da Wad kom, og det kan synes troligt, at også Wad har deltaget i sammenkomsterne hos Algreen. Myndighederne så imidlertid skævt til denne på grund af hans forbindelse med de opvakte lægfolks ledere, således PETER LARSEN SKRÆPPENBORG, og hans deltagelse i de gudelege forsamlinger. Resultatet blev da også, at han blev tvunget til at

forlade seminariet 1. maj 1838. Den opsigtsvækkende afskedigelse kan ikke andet end have gjort et dybt indtryk på Wad. Algreen, der med dygtighed og levende interesse havde undervist i bl. a. fædrelandshistorie og dansk, blev senere præst og døde 1877 i Åkirkeby²⁶. Som seminarielærer afløstes han af Jørgen Johan Jensen Tvilstedgaard²⁷. Endnu en lærer virkede på den tid ved Snedsted seminarium, nemlig den livlige Georg Philip Pfaff, der ofte krydrede sin undervisning med en anekdote²⁸.

Om Wads liv og færden i seminarietiden vides i øvrigt næsten intet. Det må dog anses for sikkert, at han er kommet som gæst i den nærliggende *Stagstrup* skole hos sogndegnen Jens Christian Yde, hvis søn Søren Peter gik på seminariet samtidig med Wad, blot i klassen under denne, og hvis datter Marie Elisabeth senere blev Wads hustru. Som ung pige – det må have været engang i tidsrummet 1842–46 – opholdt hun sig i huset hos Ludvig Christian Müller, Brammers efterfølger som seminarieforstander i Snedsted. Af børneflokkene fra *Stagstrup* blev – som det senere vil ses – tre sønner lærere, og ved deres dygtighed og foretagsomhed vandt de sig alle tre et godt navn på de egne, hvor deres livsgerning faldt.

Til belysning af Wads kvalifikationer og af hans forhold på seminariet i det hele foreligger der derimod en række konkrete oplysninger. Under året 1836 skriver Brammer om ham:

„Wad er en af Classens bedste Disciple. Skjøndt han har en god Hukommelse, lader han sig dog ikke nøie med overfladisk Kundskab, men arbejder lige saa trolig med Forstanden. Hans Opførsel er sømmelig²⁹.“

Det gunstige indtryk, man herigennem får af Wad, bekræftes yderligere siden; thi ved den afsluttende eksamen den 25., 26. og 27. september 1838, hvor der dimitteredes 17 elever fra seminariet samt 5 privatister, blev Wad nr. 1 af samtlige dimittender med 83 points og hovedkarakteren *udmærket duelig*. Han opnåede *udmærket godt* i 14 fag, nemlig religion, bibelhistorie, boglæsning, skønskrift, dansk grammatik, stil og retskrivning, hovedregning, tavleregning, fædrelandshistorie, geografi, metodik, indbyrdes undervisning, katekisation og teoretisk gymnastik, samt *meget godt* i 2, nemlig musik og praktisk gymnastik. – Kirkesang kan han meget godt forestå, hedder det. – På eksamensbeviset læser man følgende udtalelse af forstanderen:

„Hans Opførsel under Opholdet på Seminariet fortjener det Vidnesbyrd, at han med utrættelig Flid har benyttet sig af Seminariets Veiledning for at uddanne sig til det, vel ikke i Verden anseelige, men

for Guds Rige vigtige, Fag, hvortil Herren saavel ved hans Evner som ved ydre Tilskikkelser har kaldet ham. Også ved sin sædelige Vandel har han fortjent sine Læreres Yndest og sine Medelevers Agtelse³⁰.”

Nr. 2 på holdet hed JENS JESPERSEN BRØNDUM; han fik 82 points og ligeledes hovedkarakteren *udmærket duelig*³¹. Blandt dimittenderne træffes også Wads svoger MICHAEL NYBOE³². Som censor ved eksamen fungerede biskop NIKOLAI FOGTMANN fra Ålborg. Af Wads skriftlige arbejder fra seminarietiden er opbevaret en skrivebog. Hans skrift er, som den fremtræder her, af fagfolk blevet betegnet som ualmindelig smuk.

De følgende otte år, altså fra 1838 til 1846, var Wad huslærer. Mellem hans papirer findes en afskrift af en attest og anbefaling udstedt af sognepræst F. C. FRITZ i Bedsted 31. august 1839. Det fremgår heraf, at Wad siden 1. november 1838 har opholdt sig i præstens hus som lærer for dennes 5 børn og siden 1. maj 1839 tillige for en søn af præstens svoger pastor FR. HAUGAARD. Fra huslærertiden i Bedsted stammer en håndskreven samling sange og viser af forskellige forfattere med tilhørende noder. På titelbladet står prentet: *Arie-Bog udskreven af P. C. H. Wad. Bedsted Præstegaard, d. 10. Feb. 1839.*

På samme ark papir, hvorpå afskriften af attesten fra pastor Fritz findes, har Wad skrevet kladden til et brev til en broder, formentlig Christian Peder Wad på Arnsbjerg. Brevet er ikke dateret, men er sikkert fra efteråret 1839. Det fremgår heraf, at Wad til november agter at tage kondition i Ringkøbing amt, og at han den 5. november kommer igennem Holstebro og formodentlig lægger vejen om ad Arnsbjerg. Da det vides, at Wad efter sit ophold i Bedsted præstegård i lang tid – vistnok i flere år – var huslærer hos sognepræst CARL FREDERIK HASSENFELDT i Nysogn præstegård på Holmsland, ville det ikke være urimeligt at antage, at det var hos denne, han havde taget kondition. Han træffes imidlertid ikke som huslærer i præstegården ved folketællingen 1840, hvorimod han er opført som sådan ved folketællingen 1845. Hvornår Wad er kommet til Holmsland, lader sig altså vanskeligt afgøre.

Nysogn præstegård, fortæller Fr. Nygård i sin bog om Christen Kold, ligger omgivet af flere gårde og med åben udsigt mod vest til de milelange klitrækker, der på denne egn skærmer mod Vesterhavet. Hassenfeldt, der hørte til Grundtvigs tidligste disciple, var en jævn og hjertelig mand. Han havde været sognepræst i Velling og havde haft stor betydning for VILHELM BIRKEDAL, der dengang var kateket i Ringkøbing³³. Han var en from mand, på hvis arbejdsbord bibelen

og Kingos salmer havde deres plads; begge bøger var meget medtagne af den stadige brug. En ikke ringe bogsamling, mest af teologisk og historisk indhold, vidnede om, at han i modsætning til adskillige af datidens landsbypræster ikke havde lagt studierne på hylden³⁴. Om Wads ophold i Nysogn præstegård vides ellers intet; men det ligger nær at antage, at den læsning, han her havde adgang til, og samværet med præstefamilien og dens grundtvigske venner har haft stor betydning for hans udvikling og i ikke ringe grad bidraget til at modne ham til hans senere gerning.

I 1846 forlod Wad Nysogn præstegård for at overtage et lærerembede på Djursland, og det følgende år tiltrådte Christen Kold, der nylig var vendt hjem fra Smyrna, pladsen som huslærer for Hassenfeldts 3 børn, 2 sønner og 1 datter.

Når Wad opgav sin virksomhed som huslærer og begyndte at se sig om efter et embede i almueskolen, hænger det utvivlsomt sammen med, at han ønskede at sætte sig i stand til at gifte sig med sin forlovede MARIE ELISABETH YDE, født i Stagstrup 3. juni 1821, der som tidligere nævnt var datter af sognedegnen for Haring og Stagstrup JENS CHRISTIAN YDE og hustru KRISTINE PEDERSDATTER. Hvornår forlovelsen er indgået, vides ikke, men bekendtskabet var i alt fald gammelt. Hendes fader J. C. YDE ses hjemmedøbt i Stagstrup 12. marts 1792. Den 9. december 1812 aflagde han ed som sognedegn for Haring og Stagstrup. Han overtog embedet efter sin fader SØREN JENSEN YDE, der aflagde sin ed den 19. oktober 1781 og døde 24. februar 1819, 78 år gl.³⁵ J. C. Yde, der døde 27. februar 1859 i Stagstrup, efter sigende af brystsyge, havde 3 sønner, der blev lærere. Den ældste, SØREN PETER (kirkebogen: PETRUS) YDE, født 29. februar 1820 i Stagstrup, død 16. april 1894 i Nykøbing Mors, dimitteredes 1839 fra Snedsted med hovedkarakteren *udmærket duelig* og virkede i 50 år som kordegn og andenlærer ved borgerskolen i Nykøbing. Ved sin afsked i 1892 udnævntes han til dannebrogsmænd. S. P. Yde var ivrig højremand, glødende tilhænger af „befæstningen“ og Estrups politik overhovedet, hvilken han støttede af al kraft både i tale og skrift. Han var en overordentlig virksom natur. I en årrække var han således redaktør af „Morsø Avis“, og i mange år ledede han uden vederlag en aftenskole for håndværkslærlinge, der kan betragtes som en begyndelse til den nuværende tekniske skole. For denne virksomhed udnævntes han til æresmedlem af håndværker- og industriforeningen. I slutningen af halvfjerdserne overbragte han kong Christian den Niende en tillids-

adresse fra beboerne på øen Mors³⁶. S. P. Ydes hustru KAREN HVI-STENDAHL ETTRUP, født i Nykøbing 30. november 1824, død sst. 3. juni 1909, var datter af købmand NIELS ETTRUP og hustru JOHANNE SEPTRUP. En søn, CHR. YDE, var født 6. oktober 1859 i Nykøbing og døde 22. oktober 1937 i Herning, hvor han var borgmester og bankdirektør. Han var ridder af Dannebrog og dannebrogsmænd³⁷.

S. P. Ydes yngre broder MARTIN (kirkebogen: MARTIN) CHRISTIAN YDE, født 10. april 1826 i Stagstrup, død sst. 10. juni 1897, blev dimitteret fra Snedsted 1846 med hovedkarakteren *meget duelig* og blev i 1859 sin faders efterfølger i Stagstrup. Forinden havde han beklædt forskellige lærerstillinger, således havde han i årene 1850–56 været førstelærer ved børneskolen i Ranum og havde i denne egenskab vejledet seminarieeleverne i indbyrdes undervisning. Desuden havde han undervist på seminariet. Når han forlod Ranum, skyldes det vistnok et mindre godt samarbejde med forstander A. P. LUNDDAHL, der var fulgt efter den højtansete og afholdte LUDVIG CHRISTIAN MÜLLER, som havde været Ydes lærer og skaffet ham stillingen ved seminariet. Striden synes hovedsagelig at have drejet sig om et forberedelseskursus, som Yde og en kollega af ham havde oprettet. Lunddahl modarbejdede dette kursus og forbød de to lærere at benytte seminariets lokaler dertil. 1888 blev M. C. Yde dannebrogsmænd, og i 1896 tog han sin afsked fra embedet i Stagstrup, som han, hans fader og farfader tilsammen havde beklædt i ca. 115 år. Medens Yde var i Stagstrup, arbejdede han for bevarelsen af oldtidsmindesmærker, og det skyldes mest hans virksomhed, at en mængde af kæmpehøjene i Mellem- og Nordthy er blevet fredede. Ved sin død omtales han som en af Thylands mest kendte lærere³⁸. M. C. Ydes hustru BEVERTINE CHRISTIANE MARIE ETTRUP, en søster til S. P. Ydes hustru, overlevede ham. Hun var født i Nykøbing 3. juni 1836.

Den yngste af de tre brødre, der blev lærere, hed CARL CHRISTIAN YDE. Han blev født i Stagstrup 8. juni 1836 og dimitteredes 1855 fra Lyngby seminarium ved Grenå med hovedkarakteren *meget duelig*. Når han fik sin læreruddannelse i Lyngby og ikke i Ranum, skyldes det nok det spændte forhold mellem broderen og forstander Lunddahl. C. C. Yde fik sin livsgerning på Djursland, hvor han først blev lærer i Astrup, siden – ved embedets deling – i Ebdrup, hvor han døde 3. august 1898. Han var gift med NICOLINE SOPHIE MARIE SABROE, en købmandsdatter fra Århus, der fødtes 7. oktober 1838. Hun døde i Fuglsang skole i Alsø sogn 20. juli 1902.

Ydes skolegerning var ikke så lidt præget af Grundtvigs skole-

tanker. Hans undervisningsform var livlig, og han forstod at fortælle bibelhistorien og fædrelandshistorien på en sjælden fængslende måde; derom lyder der samstemmende vidnesbyrd fra hans gamle elever. Foruden at være børnenes lærer i skolen, var han tillige deres kammerat på legepladsen, hvor han om vinteren ikke gik af vejen for en forrygende sneboldkamp med drengene. I skolestuen krævede han respekt og lydighed. Han var for resten ingen blødsøden natur. Den store, kraftige mand kunne, om han anså det for påkrævet, lange en gevaldig lussing ud. Når en dreng yderst på den lange bænk fik en på sinkadusen, knaldede hovederne mod hinanden rækken igennem, fortæller en gammel elev.

Uden for skolen blev der i vid udstrækning lagt beslag på Ydes enorme arbejdskraft, og hans foretagsomhed og virkelyst har sat sig mange spor på egnen. Længst vil han nok huskes for sit store og uegennyttige arbejde for plantningssagen. Som sine to brødre udnævntes han til dannebrogsmænd, men udnævnelsen forelå først 3 dage efter hans død.

Ydes enfoldige kristentro blev ham en stor trøst under den håbløse sygdom, der gjorde en ende på hans liv. Herom har pastor H. U. M. BARFOED (fader til Per og Viggo Barfoed), dengang præst i Hyllested-Rosmus, fortalt følgende:

„Jeg fik lov til at se ind i hans ærlige sjæl, da jeg i fjor i oktober måned stod hos ham i et alvorligt øjeblik, da han følte døden nærme sig. Det var ved et bestyrelsesmøde i plejehjemsforeningen i Randers, at han blev så heftigt angrebet af åndenød og blodopkastning, at hans hele store legeme skælvede. Da hørte jeg, hvorledes han betroede sin sjæl i Guds hånd med barnlig tillid, og ingen af os tænkte da, at han skulle overleve den stund. Det skete dog, om end så kort.“

Yde fulgtes til graven af omkring 500 mennesker, og et par år efter hans død rejstes der et smukt mindesmærke for ham i Kolind landboforenings plantage, der fik navnet „Ydesminde“. Ved afsløringshøjtideligheden holdtes hovedtalen af kredsens folketingsmand, senere statsminister N. NEERGAARD, der bl. a. udtalte: „Uden den slags soldater som Yde ville en general som Dalgas ikke kunnet vinde en sejr som den, han har vundet.“ I modsætning til sin broder i Nykøbing var C. C. Yde fuldtro venstremand og var et par gange opstillet som kandidat til folketinget³⁹.

P. C. H. Wads bryllup med Marie Elisabeth Yde fejredes i Stagstrup 20. november 1846. Den 25. august var Wad nemlig af sin

tidligere seminarieførstander G. P. Brammer, der nu sad som biskop i Århus, blevet kaldet til skolelærer og kirkesanger i Veggerslev og Villersø sogne, idet den hidtilværende skolelærer NIELS LERCHE var blevet befordret til Rimsø skolelærer- og kirkesangerembede⁴⁰.

Skolen, der lå i Veggerslev, en lille landsby en mils vej nord for Grenå, stammede fra tiden omkring 1740⁴¹. Bygningerne, der bestod af et stuehus med en tilbygning, et udhus og en lade, var alle af bindingsværk. Til boligen hørte en lille have. En højtliggende engvej, Veggerslev vase, førte over et åløb ned til Benzon skov.

Skolelærer- og kirkesangerembedet i Veggerslev var egentlig et gammelt degneembede. Ved Wads tiltrædelse var indtægterne ifølge embedsopslaget følgende: 6 tdr. rug og 10 tdr. byg in natura, 20 tdr. byg efter kapitelstakst. Nannest havde hidtil været svaret med 30 lpd. brød, 21 senese æg og 12 gæs. For offeret, der udgjorde omtrent 30 rbd., afkortedes 15 rbd. Boligen betegnedes som god og rummelig. Jordlodden, der udgjorde henved 6 tdr. land af fortrinlig beskaffenhed, var noget langt fraliggende. Som kirkesanger i begge pastoratets kirker oppebar skolelæreren 20 rbd.⁴².

Det var ingenlunde et let arbejde, den unge lærer gik ind til. Indtil 1857, da Villersø blev et eget skoledistrikt med egen lærer og kirkesanger⁴³, måtte Wad undervise børnene fra begge sogne. Som det senere vil ses, kunne der være mellem 40 og 50 børn i klasserne. Desuden havde han to kirker at forrette tjeneste i hver søndag. Hertil kommer så pasningen af skolelodden. Da familien efterhånden forøgedes, fandt Wad det nødvendigt at købe jordejendom⁴⁴, hvilket yderligere lagde beslag på tid og kræfter. Børnene, der opdroges til arbejdsomhed og nøjsomhed, lærte tidligt at tage fat, så de kunne aflaste forældrene. De holdtes strengt til bogen. Tre timer fem aftener om ugen læste faderen med dem. Moderen mindedes altid af børnene for sin opofrende kærlighed. Der var ialt 9, men de fleste af dem døde som små eller i en ung alder⁴⁵.

Et vistnok meget pålideligt vidnesbyrd om Wads lærervirksomhed i Veggerslev de allerførste år har man i nogle optegnelser af afdøde gårdejer, sognefoged og sognerådsformand CHRISTEN SLOTH, Voldby, død 30. december 1909, 76 år gl.⁴⁶. 12 år gammel kom Chr. Sloth til at tjene i Villersø og måtte derfor søge skolen i Veggerslev. Det var i foråret 1846. Han forbavsedes over, at der var bræddegulv i denne skole og lange fritstående borde. Med undervisningen var det imidlertid ikke meget bevendt. Læreren var, hedder det, optaget af sine krea-

turer og i timevis borte fra skolestuen. Snart efter forflyttedes han imidlertid til Rimsø, og Wad blev nu skolens lærer.

Rygtet havde fortalt, at den ny lærer var meget skrap; derfor vedtog de største drenge, som var vant til at råde sig selv, at der ingen forandring skulle ske hermed. Sloth skriver derpå i sine erindringer:

„O, hvor den første dag, vi var i skole hos den ny lærer, står uudslettelig i min erindring. Han begyndte med en inderlig bøn til Vorherre om velsignelse til den gerning, der her var ham betroet, og sluttede så med et salmevers, som han fremdeles meget ofte, ja næsten daglig, brugte som indledning til morgenbønnen. Det lød således:

„O Jesu, gid du vilde
 Mit Hjerte danne saa,
 Det baade aarle og silde
 Dit Tempel være maa!
 Du selv min Hjerne vende
 Fra Verdens kloge Flok
 Og lær mig dig at kende,
 Saa har jeg Visdom nok!“⁴⁷.

Sloth fortæller derefter, at Wad efter at have bedt fadervor begyndte overhøringen af børnene, hvilket fik et meget mådeligt udfald. Han holdt da en tale, der lød omtrent således:

„Sig mig, kære børn, er I vant til at møde her i skolen og ikke kunne jeres lektier anderledes end i dag? Saa vil jeg på forhånd sige jer, at såfremt der ikke sker en forandring, ja en meget stor forandring deri, så kan vi ikke blive gode venner, og det var dog mit ønske og håb, at vi måtte blive dette. – Derfor, kære børn, lad det blive første og sidste gang, jeg skal have den sorg, at I ikke gør jer umage for at lære jeres lektier.“ Således fortsatte han i et længere foredrag. Så sluttede han: „Nu må I gå ud et kvarter, men ikke på gaden, kun i gården eller på gymnastikpladsen.“ Vi kom heller ikke længere end i gården, fortsætter Sloth, der stod vi og turde næsten ikke sige et ord til hverandre. Vor vedtægt om at råde os selv var fuldstændig røget bort. Vi glemte endogså at spise vor mad, som vi ellers plejede. Da frikvarteret var omme, blev vi kaldt ind på det bestemte minut; vi var ellers ikke vant til at tage det så nøje med frikvarteret. Vi forsøgte ikke at forny vedtægten om selvrådighed. – Det blev tre velsignelsesrige år, jeg tilbragte i Veggervlev skole. Den dag, jeg efter min konfirmation

skulle tage afsked med min kære lærer Wad og præsten A. D. Møller, var mig en tung dag. Jeg ønskede, at jeg kunne have vedblevet at gå i skole og til præsten, jeg ved ikke hvor længe. – Men det var også rigtig mennesker med kærlige hjerter, hvis minde hos mig aldrig udslettes. Lærer Wads afskedstale til os efter vor konfirmation står så levende for mig, at jeg aldrig glemmer den. Hovedindholdet deraf var en skildring af de farer og fristelser, der nu ville møde os, når vi trådte ud i livet. Han var vis på, at de fleste af os betrødte livsvejen med de bedste forsætter. „Også jeg,“ sagde han, „gik ud i livet efter min konfirmation med store forsætter om at leve et liv i tro, til Guds velbehag, men for mig selv slog det meget fejl. Gid det må gå Eder bedre, men hvis ikke, da søg tilbage til Eders dåbspagt, den I nu har bekræftet. Jeg ved ingen anden vej, men den er også sikker“⁴⁸.

Ifølge anordningen for almueskolevæsenet på landet af 29. juli 1814 påhvilede det fremdeles biskopperne at føre nøje tilsyn med samtlige skoler i deres stifter og at undersøge disses tilstand såvel ved visitatser som ved enhver anden lejlighed samt til kancelliet indsende deres beretninger om, hvorledes de havde befundet enhver skoles ungdom undervist. Biskop Brammer i Århus havde ypperlige evner som kateket og var en både meget kritisk og myndig visitator i kirke og skole, hvad også hans bemærkninger om præster og lærere i visitatsbogen er et vidnesbyrd om. Allerede kort tid efter Wads overtagelse af embedet, den 8. november 1846, holdt biskoppen visitats i Veggerslev skole. Han skriver herom følgende:

„Pastoratets eneste Skolelærer P. C. H. Wad er en fortrinlig begavet, dygtig og nidkær ung Mand. Jeg var særdeles veltilfreds med hans Catechiseremåde og Børnenes Svar. Da Skolen allerede før hans nylige Tiltrædelse var i god Stand, kan man love sig de bedste Frugter af hans christelige Bestræbelser. Han har allerede Fortjenester af Chorsangen“⁴⁹.

Næste gang, biskoppen holdt visitats i Veggerslev, var 12. juni 1852. Beretningen herom lyder således:

„Pastoratets eneste skole er Veggerslev, som har 42 Børn i øverste, 44 i nederste Classe. Læreren Wad har særdeles gode Læregaver. Fremgangen i Religion i hele Skolen og i Regning i øverste Classe var roesværdig. Iøvrigt er Skolen ikke hævet over det Almindelige, hvilket jeg havde håbet, da Lærerens fortrinlige Duelighed er mig bekjendt“⁵⁰.

Helt uden forbindelse med bispevisitatserne er det vel næppe, at den mere end hundredårige skolebygning af bindingsværk kasseredes og en ny opførtes af grundmur. Den 27. juni 1853 var sogneforstan-

derskabet samlet, og samtlige medlemmer med undtagelse af formanden begav sig ned til skolen og tog dens bygninger i øjesyn for at se, hvad fald der var på dem. Efter at have foretaget denne undersøgelse måtte man formene, at manglerne var så store og mange, at det ikke var i kommunens interesse at blive ved med at bøde på disse med særlige og bekostelige reparationer, hvorfor man vedtog, at man i dette og det følgende år ville afhjælpe de største mangler med den mindst mulige bekostning og derefter i sommeren 1855 se at tilvejebringe et offentligt lån til dermed at opføre en ny grundmuret skolebygning og beboelseslejlighed på den gamle lades plads, nedrive det søndre udhus og tilbygningen eller udskuddet på stuehuset, sælge disse sidstnævnte 3 gamle bygninger til nedbrydning og indrette lade og samtlige udhuse i det ældre stuehus. Senere blev det vedtaget allerede at opføre bygningerne i sommeren 1854. Den 22. maj 1854 blev der afholdt licitation over skolebygningen, der skulle være på 12 fag, længde 31 alen, bredde $11\frac{1}{2}$ alen indvendigt mål, sokkel $\frac{1}{2}$ alen og murens højde derfra og til gesimsen $3\frac{1}{2}$ alen. Det mindste tilbud var på 1500 rigsdaler, og dette blev antaget⁵¹. Denne skole gjorde fyldest til 1908, da en ny blev opført. Den ældste skolebygning stod til 1916. Ved nedrivningen viste det sig, at den søndre ende var af grundmur.

I 1857 fandt som omtalt den forandring sted i kommunens skolevæsen, at Villersø blev et eget skoledistrikt. Det står muligvis i forbindelse hermed, at biskoppen om efteråret besøgte skolerne. Den 10. oktober visiterede han Veggerslev skole, om hvilken han skriver:

„Veggerslev Skole har 34 Børn i øverste, 31 i nederste Classe. Læreren Wad har fortrinlige Læregaver baade til at catechisere og fortælle. Han er uden Tvivl en sand Christen i Levnet som i Lære. Det forekommer mig, at han ved denne Visitats viste fuldkommen saa megen Interesse for Skolen som ved min sidste Visitats i Veggerslev, også at Skolens Fremgang var bedre, uagtet den ikke er saa god, som man af hans Dygtighed skulde vente. Mange Skoleforsømmelser ere vel især Grunden dertil. Enkelte Børn udmærkede sig i Religion, Regning og Geographie. I Sang var Skolen mere øvet, end det i Almindelighed er Tilfældet⁵².

Med sin bemærkning om, at Wad ved denne visitats viste fuldkommen så megen interesse for skolen som ved den foregående, sigter biskoppen rimeligvis til Wads politiske virksomhed i årene 1852–53. Brammer, der ikke alene i kirkelig, men også i politisk henseende var yderst konservativ, var afgjort modstander af, at lærere og præster gjorde sig til talsmænd for liberale anskuelser.

Det sidste besøg, biskop Brammer aflagde i Veggerslev, medens P. C. H. Wad var skolens lærer, fandt sted 6. maj 1863. Biskoppen indskrænker sig ved denne lejlighed til følgende korte bemærkninger:

„Veggerslev Skole havde 21 Børn i øverste, 20 i nederste Classe. Læreren P. Chr. Wad er en dygtig Catechet, under hvem Fremgangen især er meget god i Religion“⁵³.

For fuldstændighedens skyld kan tilføjes, at Brammer ved sin første visitats i Veggerslev skole, efter at Wad var afgået ved døden, mindes denne som „en udmærket lærer“⁵⁴.

H. L. Algreen-Petersen har i en skildring af det kirkelige liv på Djursland⁵⁵ bl. a. omtalt en åndelig bevægelse, der, medens Wad var lærer i Veggerslev, gik hen over sognet, og som sognepræsten J. F. G. HANSEN, A. D. Møllers efterfølger, der var præst her fra 1848 til 1876, forblev uberørt af. Algreen-Petersen omtaler Wad som den ledende i bevægelsen og udtaler som allerede anført, at han ved sit kristne vidnesbyrd fik sat dybe spor i Veggerslev sogn. Endvidere oplyser Algreen-Petersen, at Wad virkede for oprettelsen af Voldby højskole 1868. Dette lader sig imidlertid ikke bekræfte, men lyder iøvrigt troligt nok, idet Wad i 1871 træffes som formand for højskolens bestyrelse⁵⁶.

P. C. H. Wad blev tidligt optaget af tidens nationale og politiske spørgsmål, og det var fremfor alt begivenhederne i og omkring det store år 1848, der blev bestemmende for ham. I treårskrigen deltog han ikke, men han fulgte den med levende interesse, glædede sig over dens udfald og var med til at hylde de hjemvendte krigere. For Veggerslev bys vedkommende formede festlighederne sig på følgende måde: Torsdag den 6. marts 1851 holdtes der af samtlige Veggerslev sogns beboere et bal hos gårdmand N. BILDE, hvortil alle de hjempermitterede krigere fra sognet var indbudt. Dannebrog vajede, og æreskranse vinkede soldaterne i møde, hedder det. Ved festens begyndelse modtoges krigerne med en af Wad forfattet sang, som istemtes af hele forsamlingen og fulgtes af et nifoldigt hurra for kongen, fædrelandet og den tapre landsoldat. Derefter bød pastor Hansen velkommen og udtalte en tak til Gud og krigerne for Danmarks sejr og fred. Soldaterne beværtedes med mad og drikke, der blev udbragt skåler og sunget sange, og den gladeste stemning herskede i forsamlingen⁵⁷.

En anden festlighed af national karakter, som Wad var med til at arrangere, var folkefesten i Enslev skov 1852 til minde om slaget ved Isted den 25. juli 1850. Medarrangørerne var herredsfuldmægtig, cand.jur. E. BONNEZ, senere by- og herredsfoged i Ebeltoft, sogne-

præst J. J. H. NANSEN, Rimsø (søn af red. af „Berlingske Tidende“ M. L. Nathanson og farbroder til forf. Peter Nansen), gårdejer O. PONTOPPIDAN, Asgård, senere Ørbækgård, og læge J. C. RICHTER, Grenå (fader til præsten J. C. L. Richter, Vejen). Festen holdtes den 26. juli, idet den 25. var en søndag, og samlede 1500–2000 deltagere, et efter datidens forhold meget betydeligt antal. I et indledende foredrag fremhævede Wad dagens betydning. Derpå blev der udbragt en række leveråb: for kongen (af pastor Nansen), for gamle Danmark (af sognepræst Chr. la Cour, Nimtofte), for grundloven (af samme), for krigerne (af løjtnant Clausen) og for den danske kvinde (af sognepræst, senere folketingsmand F. C. Bloch, Grenå). På en plads i skoven var der indrettet to rummelige dansepladser, prydede med dannebrogssflag og om aftenen oplyste ved hjælp af begkranse og kulørte lamper⁵⁸.

I sejrusrusen efter treårskrigen var det kun de færreste, der gjorde sig klart, at det ikke var lykkedes os at nå det mål, vi havde kæmpet for: et Danmark til Ejderen. Ved freden i Berlin 2. juli 1850 var der nemlig ikke blevet truffet nogen afgørelse af stridsspørgsmålene. De to hertugdømmers forhold til Danmark skulle ordnes ved en overenskomst mellem Danmark og de to tyske stormagter Preussen og Østrig, der med støtte fra bl. a. Rusland afgjort modsatte sig en adskillelse af Slesvig og Holsten. Den letteste ordning ville da være en genoprettelse af den gamle helstat, hvad der også var flertal for i den danske regering. I de aftaler, der 1851–52 blev truffet mellem Danmark og de tyske magter, afgav den danske regering løfte om, at Slesvig ikke skulle blive knyttet nærmere til kongeriget, end Holsten blev det. De mere nationale ministre udtrådte af regeringen, der fra januar 1852 udelukkende bestod af helstatsmænd med C. A. Bluhme som premierminister. Dagen efter sin tiltrædelse udstedte ministeriet kundgørelsen af 28. januar 1852, der angav retningslinierne for den påtænkte helstatsordning, som af de nationalliberale betragtedes som reaktionær og tyskvenlig. Nogle spørgsmål var det regeringen magtpåliggende at få løst straks, således en ordning af tronfølgen efter den barnløse Frederik den Syvende og en flytning af toldgrænsen fra Ejderen til Elben. Med hensyn til arvefølgen enedes de fem stormagter, Sverige-Norge og Danmark om den 8. maj 1852 i London at undertegne en traktat, der i tilfælde af Frederik den Tredies mandsstammes uddøen anerkendte prins Christian af Lyksborg og hans mandlige arvinger i ægteskabet med Louise af Hessen som arveberettigede til hele monarkiet. Ved den nye tronfølgeordning ville imidlertid kongelovens kvindelige arvegang bortfalde.

I årene 1852-53 var Wad medlem af folketinget og måtte som sådan tage stilling til ovennævnte spørgsmål. Inden omtalen af hans kortvarige politiske virksomhed, der ikke kom til at sætte sig nogen spor, vil nogle bemærkninger om hans forgænger i tinget, sognepræst CHR. LA COUR, Nimtofte, være på deres plads. Han var broder til stænderdeputeret LAURITS LA COUR, Skærsø, og halvbroder til den historiske forfatter og ivrige skandinav FR. BARFOD, der var født i Lyngby ved Grenå, hvor hans fader præsten H. P. BARFOD i 1813 havde grundlagt et skolelærerseminarium. La Cour var i 1837 blevet sognepræst i Nimtofte-Tøstrup; 1853 forflyttedes han til Ålsø-Hold, hvor han virkede til 1861, da han blev kaldet til præst i sin fødeby Odder. Ved valgene til den grundlovgivende rigsforsamling 1848 havde La Cour stillet sig i Grenådistriktet og havde med 387 stemmer mod 131 sejret over seminarieførstanderen i Lyngby Fr. Nielsen. Ved det påfølgende folketingsvalg 1849 kåredes han til Grenåkredsens repræsentant i rigsdagen, hvor han nærmest tilhørte bondevennerne. I 1852 frabad han sig genvalg⁵⁹. Der foreligger flere vidnesbyrd om, at han følte sig skuffet over sin deltagelse i det politiske liv. La Cour, der ligesom Barfod nærrede liberale og nationale anskuelser og ligesom denne følte sig nær knyttet til Grundtvig, nød megen anseelse på sin egn. Fælles interesser har bragt La Cour og Wad i berøring med hinanden, og ved folketingsvalget 1852 anbefalede La Cour Wad som sin efterfølger⁶⁰.

Ifølge indbydelse fra bestyrelserne for kredsens to vælgerforeninger afholdtes der den 13. juli 1852 et prøvevalg på rådhuset i Grenå. Forhandlingerne lededes af sognepræst N. A. BERGMANN, Hammelev, der gav ordet til La Cour, som i et kort indledningsforedrag redegjorde for, hvilket ansvar vælgerne havde ved udøvelsen af deres valgret, og tillige gjorde opmærksom på, hvilke egenskaber den mand måtte besidde, som de gav deres stemme. Derpå opfordredes de tilstedeværende til at udpege mænd, som de især kunne ønske at se som kandidater. Mange nærede ønske om, at La Cour på ny skulle stille sig, men denne erklærede i overensstemmelse med, hvad han allerede tidligere havde ytret, at han denne gang ikke så sig i satnd til at modtage valg. Derefter nævntes bl. a. skolelærer Wad, gårdejer, exam. jur. P. A. S. LAURBERG, Enslevgården, proprietær CHRISTEN LEVRING, Ørbækgård, og smed SØREN BUSK, Skindbjerg, som alle var til stede.

Wad var den første, der stod frem og gjorde rede for sine politiske anskuelser. Han ville ikke, hvorvel han godt kunne det, bruge den sætning: „Jeg elsker grundloven“, da denne var så vag, at man deri

kunne lægge omtrent hvad mening, det skulle være. Han ville sige: „Jeg elsker Danmark og det danske folk“, og ville derfor arbejde for alt, hvad der kunne fremme det danske folks vel. Han troede, at man ikke skulle holde lige fast på alt, hvad grundloven indeholdt, da noget tab måske burde tåles for helstatens skyld, men derimod ville han ved alle lovlige midler holde på den almindelige valgret, da en indskrænkning deri ville være i højeste grad ufolkelig og lovgivningen derved blive skæv. Han erklærede, at han var demokrat. Forøvrigt gjorde han sin stilling på valgdagen afhængig af prøvevalgets udfald.

Laurberg erklærede, at han ikke ville stille sig, da han nærede ønske om en indskrænkning i valgretten, idet han mente, at de, som intet skatter eller skylder til staten, burde udelukkes fra at have valgret, men så, at denne anskuelse kun deltes af et mindretal. Skolelærer Jørgensen fra Sangstrup imødegik den anskuelse, at kun de, der skatter og skylder til staten, skulle have stemmeret, idet han mente, at næsten alle deltog i skatteydelsen til staten, om ikke direkte, så gennem kommunen, ligesom han også mente, at den almindelige værnepligt kunne kaldes en skat til staten, og at denne påhvilede indsidderen lige så fuldt som den rigeste godsejer.

I den diskussion, der herved fremkaldtes, fremkom der oplysning om, at der i kredsen eksisterede et parti, som ønskede indskrænkning i den bestående valgret. Da der herved tydeligt sigtedes til en vælgerforening, der var dannet i Grenå, og som ikke ville vedkende sig den først oprettede vælgerforenings parole: at den almindelige stemmeret anses for et uomtvisteligt gode, gav dette pastor Bergmann og de to Grenåborgere sognepræst F. C. BLOCH og distriktslæge C. R. ARENDRUP som medlemmer af den sidst oprettede forening anledning til at udtale sig om deres hensigt med stiftelsen af den nævnte forening, der aldeles ikke gik ud på en indskrænkning af valgretten, men kun sigtede til at sætte kandidaten i stand til at møde på rigsdagen med mere fri hænder, så at han, dersom regeringen fremførte sådanne grunde, der måtte gøre en indskrænkning i valgretten nødvendig eller tilrådelig, da kunne gå ind derpå uden at handle mod noget vælgerne givet løfte. Efter at denne diskussion var sluttet, opfordredes proprietær Levring til at udtale sine anskuelser, hvortil han imidlertid ikke havde forberedt sig, ligesom han ej heller kunne afgive nogen bestemt erklæring om, hvorvidt han ville stille sig til det endelige valg eller ej. Smed SØREN BUSK udtalte, at han samstemmede med skolelærer Wad. Ved den påfølgende afstemning stemte en stor majoritet for Wad, der som følge deraf erklærede sig villig til at stille sig ved det endelige

valg. På given foranledning tilkendegav han imidlertid sin beredvilighed til at trække sig tilbage, dersom en mand skulle fremstille sig, der kunne få folkeviljen for sig, og som allerede havde gjort erfaring i det politiske liv.

Valghandlingen fandt sted 4. august og indledes af valgbestyrelsens formand pastor Bergmann, som efter at have omtalt betydningen af den gerning, man nu stod i begreb med at udføre, underrettede de tilstedeværende om, at kun een kandidat havde stillet sig, nemlig skolelærer Wad, til hvem han derpå gav ordet. Wad måtte, idet han tilbød sin tjeneste som folketingsmand, bemærke, at det oprindelig ikke var hans eget ønske, men stedlige forhold og bestemte ytringer af folkeviljen, der havde bestemt ham til dette skridt; dog stod han her ikke som martyr for noget politisk parti, men af fri vilje, tilskyndet af kærlighed til forfatning og folk. Han og hans venner nærrede ingen overdreven tillid til hans politiske dygtighed; men på den anden side var ej heller nogen berettiget til at sige, at han ingen dygtighed besad; det kunne kun fremtiden afgøre. Han erklærede sig for en fri, demokratisk forfatning, som den, der bedst passede for det danske folks kulturtrin, når den gennemførtes med besindighed og fasthed. Han nærrede højagtelse for Danmarks riges grundlov og ville nødtigt, at noget af den skulle gå tabt; dog ville han fremfor alt holde på det brede grundlag, hvorpå den hviler: almindelig valgret og valgbarhed, uden hvilken forfatningen ville blive aristokratisk. Han vedkendte sig trangen til en ny kommunallov, der bygget på en udstrakt valgret gav kommunerne større selvstændighed i bestyrelsen af deres egne anliggender, og som burde være affattet med sådan tydelighed og vidtløftighed, at den i alle rent kommunale anliggender så at sige kunne være tilstrækkelig lov og ret for hvermand. Også for nødvendigheden af en ny skolelov udtalte han sig ligesom også for vigtigheden af selvejdoms fremme; at dette kunne ske ved frivillig overenskomst, var jo det ønskeligste, men såfremt det gjordes fornødent, var statsmagten efter hans anskuelse berettiget til at udstede en tvangslov. la Cour, der var en af Wads stillere, trådte derpå frem og anbefalede Wad som en dygtig og retsindig mand af grundkristelig karakter; vel besad han ikke lærdom (d.v.s. akademisk dannelse), men et sundt og klart blik over forholdene, hvad der ofte savnedes hos den lærde; Wad var en ærlig dansk mand, besjælet af en oprigtig kærlighed til vor fri forfatning. Efter at kandidaten havde besvaret en interpellation angående laugsvæsenet, som han erklærede ikke at være en ynder af, uden dog at turde tilråde en pludselig indførelse af almindelig næringsfrihed,

skredes der til kåring, men da valgbestyrelsen ikke skønnede, at kandidaten havde over halvdelen af de tilstedeværende vælgeres stemmer for sig, blev der ifølge kandidatens forlangende foretaget navneafstemning, hvis udfald blev, at 325 stemmer erklærede sig for og 105 imod Wad, der følgelig proklameredes som rigsdagsmand for Randers amts 4. valgkreds. Valgbestyrelsens formand sluttede derpå mødet, idet han udbragte et leve for vor fri forfatnings giver, Hans Majestæt kong Frederik den Syvende.

De politiske synspunkter, som Wad gør sig til talsmand for i sin programtale til vælgerne, er i nøje overensstemmelse med de liberale partiers krav om større frihed inden for landets styrelse og inden for erhvervslivet. Selvejendoms fremme, d.v.s. fæstegårdenes overgang til selveje, var således en af bondevennernes „mærkesager“, og når Wad så stærkt betoner vigtigheden heraf, er det af hensyn til egnens mange fæstebønder. Fra sin egen slægt vidste han, hvilken betydning det havde for bonden, at denne blev herre i sit eget hus. I nogle pressekommentarer til valgene den 4. august 1852, hvor valgdeltagelsen i kredse med skriftlig afstemning var 26,6 pct. (antallet af kredse med kåringsvalg var 38), søger man at danne sig et skøn over de nyvalgte folketingsmænds politiske ståsted. „Dagbladet“ antager således, at Wad vil slutte sig til bondevennerne og ubetinget stemme med B. Christensen, Tscherning og I. A. Hansen⁶¹, medens „Randers Avis“ holder for, at han netop *ikke* tilhører bondevennernes parti⁶². I „Almuevennen“ regner man med, at Wad i det væsentlige bekender sig til Venstres anskuelser⁶³. I den nyvalgte rigsdag opnåede de nationalliberale flertallet af mandaterne, bondevennerne omkring 40, hvorimod de konservative kun fik meget få.

Da Wad rejste til København for at give møde på rigsdagen 4. oktober 1852, benyttede han hjuldamperen „Mercurius“, der sejlede på ruten Århus–Kallundborg⁶⁴. Han medbragte et brev til Fr. Barfod fra la Cour, der udtrykker sig således om Wad:

„Overbringeren heraf er, som Du alt veed, min Eftermand i Rigsdagen Skolelærer Wad, i hvem Du vil finde en i alle Henseender brav og hæderlig Mand. Han er ærlig Demokrat og deler i det Væsentligste vor Mening, men om Dygtigheden er det ikke godt at vide Noget. Dette kuns for at opfylde Wads Ønske og give ham et Par Ord med til Dig“⁶⁵.

Fr. Barfod, der tidligt havde sluttet sig til bondevennerne og i nogle år redigeret „Almuevennen“, var i 1848 blevet valgt til den grundlovgivende rigsforsamling og derefter i 1849 og 1852 til folke-

tinget for Stegekredsen⁶⁶. Da Wad stiftede bekendtskab med Barfod, virkede denne tillige som bibliotekar ved Det skandinaviske Selskab og boede på Mosedal ved Ladegårdsåen og St. Jørgens sø, hvor han med storslået gæstfrihed holdt åbent hus for sine rigsdagsvenner. Jævnlig var der i hans hjem 10–12 rigsdagsmænd til smørrebrød og te. Barfod var ingenlunde pengemand, og i sine erindringer antyder han da også, at et par venner, vist især den tidligere udenrigsminister lensgreve F. M. KNUTH, var med til at finansiere foretagendet. Længe har det ikke været, før Barfod har åbnet sit hjem for Wad, der under sit ophold i København logerede i Mikkelpyggersgade nr. 107;⁶⁷ thi allerede i november skriver la Cour til sin svigerinde fru EMILIE BARFOD, f. BIRKEDAL (en søster til Vilhelm Birkedal):

„Det glædede mig forleden at høre fra Wad, at han imellem seer til Eder. Det er vistnok et grundærtligt Msk. Han var saa lykkelig over at have fundet et saadant Asyl efter sit Sind“⁶⁸.

Aftenerne i Barfods hjem blev senere et kært minde for Wad. Et vidnesbyrd om det venskab, der kom til at bestå mellem de to mænd, har man på titelbladet i Barfods lille bog „Christendommens Indførelse i Danmark“, som er tilegnet syv navngivne venner, deriblandt Wad⁶⁹.

Rigsdagen trådte sammen 4. oktober og åbnedes med en gudstjeneste i slotskirken, hvor Sjællands biskop I. P. Mynster prædikede over slutningen af Gal. 4. kap. og beg. af 5. kap. Derefter samledes rigsdagens medlemmer i folketingsalen. Kl. 12 trådte alle ministrene med undtagelse af ministeren for Slesvig og Holsten-Lauenborg ind i salen og stillede sig med premierminister C. A. Bluhme i midten foran tronen. Da kong Frederik den Syvende på grund af en heftig forkølelse var sengeliggende og således forhindret i at være til stede, oplæstes trontalen af premierministeren, hvorefter forsamlingen udbrød i et 9 gange gentaget „Leve kongen!“⁷⁰.

Den 17. oktober holdtes der i Christiansborg slots riddersal taffel for samtlige rigsdagens medlemmer. Folketingets formand etatsråd, professor J. N. MADVIG udbragte Hans Majestæts skål, idet han mindede om, at kongen nylig var restitueret efter en sygdom, og udtalte det håb, at forsynet ville holde sin skærmende hånd over Hans Majestæt til held for folk og rige, et ønske, de tilstedeværende tiltrådte ved et 9 gange gentaget „Leve kongen!“ Kongen takkede for den kærlighed, hans folk stedse viste ham, og som atter i dag havde fundet et udtryk i folketingets formands hjertelige ord, samt besvarede den udbragte skål med et „Rigsdagen leve!“ Efter taflet underholdt kongen sig i længere tid med flere af rigsdagens medlemmer⁷¹.

Kort tid efter sin ankomst til København indmeldte Wad sig i en politisk klub, som var dannet på foranledning af en lille kreds af københavnske folketingsmænd, der tilhørte bondevennernes parti⁷². Det må imidlertid antages, at Wads medlemskab har været af temmelig kort varighed, da det snart viste sig, at han ikke kunne affinde sig med den ordning af monarkiets forhold på helstatens grund, som bondevennerne enedes med de konservative om. Det naturlige tilholdssted for Wad var „Den danske Forening af Rigsdagsmænd“, som Barfod var formand for. En slags fortsættelse af denne forening var „Dansk Forening.“ Wad medvirkede ved stiftelsen, der fandt sted 7. marts det følgende år på et stort møde af rigsdagsmænd og ikke-rigsdagsmænd hos Grundtvig, som på det tidspunkt var præst ved Vartov og boede Frederiksholms Kanal 242A⁷³. I den indbydelse til at indtræde i foreningen, som man finder i „Fædrelandet“ for 18. april, slås der stærkt på de nationale strenge og tales om, at „den forestaaende Sammenføining af Monarchiets meget forskjellige Dele udsætter det danske Folk og Rige for stor og øiensynlig Fare“. Under indbydelsen træffes Wads navn jævnsides med navne som P. K. Algreen (Wads tidligere lærer), Fr. Barfod, Vilh. Birkedal, Grundtvig, Constantin Hansen (historiemaleren), Christen Kold, J. C. Lindberg, P. Rørdam og H. J. M. Svendsen (senere seminarieførstander i Jelling).

Imidlertid havde regeringen forelagt sine to lovforslag om ændring af arvefølgen og flytning af toldgrænsen, der begge virkede stærkt alarmerende på rigsdagens nationale fløj. Med hensyn til det sidste forslag mente de nationalliberale, at det især ville være til gavn for tyskerne (holstenerne), og de ville i hvert fald opsætte gennemførelsen deraf til den nye helstatsforfatning forelå. Den 12. januar 1853 forkastedes toldloven i folketinget, som dagen efter opløstes. Wad hørte til dem, der stemte imod loven. Denne gruppe, „de 50“, mødtes de to følgende dage hos restauratør Jacques Eugen Vincents enke, Kongens Nytorv 5, for at drøfte situationen og redigere et opråb til deres vælgere⁷⁴. Til de mere fremtrædende af disse mænd hørte Fr. Barfod, H. N. Clausen, H. Hage, C. C. Hall, F. M. Knuth, O. Lehmann og D. G. Monrad.

Nyt valg blev udskrevet til den 26. februar 1853, og i den hidsigte valgkamp var det især arvespørgsmålet, det drejede sig om. Både de konservative og bondevennerne henviste i deres agitation til „den europæiske nødvendighed“. Bondevennerne holdtes sammen af en stærk partidisciplin, og i deres dygtigt redigerede blad „Almuevennen“ holdtes vælgerne nøje underrettede om alle aktuelle foreteelser,

ligesom rigsdagsmændene altid var i søgelyset. 8 dage før valget læser man således følgende:

„Skolelærer Wad er en i vore indre Spørgsmaal frisindet og folkeligsindet Mand, men han er tillige saa stor en Fjende af alt Tydsk, at han ikke giver sin Stemme til noget Samkvem med Holsteen, om saa end Danmarks Grundlov derfor skal gaa overbord. Han valgtes derfor ogsaa af „Junisterne“⁷⁵ til Sekretær, og Barfod holdt ham stadigt i Aande, saa at han blev mere og mere barfoddansk. Vi kunne derfor ikke ønske Skolelærer Wad gjenvalgt under de nærværende Omstændigheder.“ I et senere nummer af bladet nævnes Wad som en af „de mest eidergale Rigsdagsmænd“.

Wad lod sig imidlertid atter opstille, men denne gang var han ikke ene om budet. To regeringstilhængere, husmand JENS JENSEN BECH fra Lystrup og gårdmand H. P. LARSEN fra Ørum, havde stillet sig imod ham. På valgdagen trådte de imidlertid – vist efter ordre fra deres parti – tilbage for en fjerde kandidat, den konservative helstatsmand justitsråd, toldinspektør J. M. A. MÜLLER, en anset Århusborger, som blev Wad en ret farlig modstander. Alligevel sejrede Wad med 360 stemmer mod Müllers 268. (Af Grenå by fik Müller 87, Wad kun 11). Wad sekunderedes af pastor la Cour, postmester, premierløjtnant J. L. Skjerbek, Grenå, veteran fra treårskrigen, og møller H. C. Dehlholm, Nimtofte, Müller af pastor F. C. Bloch, Grenå. Man har indtryk af, at Wad denne gang er blevet temmelig hårdt trængt, og at han i sin kamp for livet har gjort helstaten visse indrømmelser. Efter en yderst smigrende omtale af justitsråden slutter „Aarhus Stiftstidende“ sit referat således:

„Det er her efter Valghandlingen de Flestes Mening, at Hr. Wad ikke var bleven valgt, hvis Justitsraad Müller blot et Par Dage før Valgdagen havde kunnet nævnes som Modkandidat. Nu vare mange Vælgere, der ikke ville stemme paa Hr. Wad, reent udeblevne fra Valgstedet, imedens hans Tilhængere og deres Førere vare mødte. Vi maa dog takke Hr. Justitsraad Müller, at han, paa enkelt Mands Opfordring, endnu i sidste Øjeblik mødte og gav dem af de tilstedeværende Vælgere, der misbilligede Hr. Wads Anskuelser i Told- og Arvefølgesagen, Leilighed til at samle sig og vise, at de existere.“

Ifølge „Nørrejydske Tidende“ ser det ud, som om Wad især har fået sine stemmer fra Nørreherred, Müller sine fra Grenå og Sønderherred, især Hold sogn.

Der var politisk sprængstof i luften omkring valget den 26. februar 1853, som med rette betegnes som et af de livligste i vor politiske histo-

rie. Valgdeltagelsen i kredse med skriftlig afstemning steg til 40,4 pct. (antallet af kredse med kåringsvalg var 36). Resultatet af valget blev, at regeringens tilhængere, de konservative og bondevennerne, fik nogle få stemmer flere end de nationalliberale, der bl. a. på grund af den ubetingede ophævelse af kongelovens arvefølge som helhed var imod tronfølge-loven, hvorom der snart kom til at føres voldsomme debatter på rigsdagen. Ifølge grundlovens § 4 kunne kongelovens arvefølge kun forandres af *den forenede rigsdag*, og der udfordredes $\frac{3}{4}$ af de afgivne stemmer.

I det nyvalgte folketings første møde udtalte aldersformanden Grundtvig:

„Det blev endnu engang min Alders Lod at byde et nyt dansk Folkething Velkommen. Vi mødes vistnok denne Gang desværre under meget tvetydige Varsler og, som det synes, under skilte Bannere; men jeg haaber dog til Gud, og jeg har den Tro til den danske Hjertelighed, Billighed og Nænsomhed, at dette maaskee for hele Danmarks Fremtid afgjørende Møde maa falde ud til Kongens Ære, til Rigets Gavn og til Folkets Glæde.“

I den forenede rigsdag tog premierministeren ordet og oplæste *det kongelige budskab om arvefølgen*, der havde været den forrige forenede rigsdag forelagt, og som han af kongen atter var bemyndiget til at forelægge den nu forenede rigsdag *uforandret*. Han opfordrede rigsdagen til så hurtigt som muligt at vedtage budskabet uforandret, hvilket regeringen anså for en sag af yderste vigtighed. Da kongen efter forhandlingerne med udlandet måtte anses for bunden af den ordning, budskabet indeholdt, ville en delvis antagelse ikke kunne fyldestgøre regeringen. Ved afstemningen den 18. april stemte 97 for, 45 imod loven, der således ikke fik den foreskrevne majoritet for sig. Til de 45 hørte foruden Wad kendte mænd som H. N. Clausen, Grundtvig, H. Hage og J. N. Madvig. Den følgende dag opløstes begge rigsdagens ting. Stemningen var meget bevæget. I „Fædrelandet“ læser man følgende herom:

„Folkethingets Dagsmøde.

. . . Derpaa indtraadte *Finansministeren* i fuld Uniform og oplæste et aabent Brev af 19. April, ved hvilket den nuværende Rigsdag opløstes efter Grundlovens § 27, „da det kgl. Budskab, skjønt antaget af et stort Flertal, dog ikke havde faaet det grundlovmæssige Antal Stemmer.“ Thinget svarede herpaa med et 9 Gange gjentaget „Kongen leve!“ Fra Tilhørerpladserne lød et rungende 3 Gange gjentaget „Rigsdagen leve!“

– Formanden: Tilhørerpladserne vil øjeblikkelig blive ryddet! Mødet er hævet! Fra Tilhørerpladserne svarede med et 9 Gange gjentaget „De 45 leve!“ hvorpaa Mængden adskilte sig.“

I landstinget oplæstes det åbne brev af premierministeren under lignende hurraråb for „de 45“.

I den korte tid, Wad var medlem af rigsdagen, valgtes han tre gange til en af tingets fire sekretærer. Han træffes derimod ikke som taler i tinget; sin indflydelse har han nok især gjort gældende ved afstemningerne. Valg søgte han aldrig mere; men sin interesse for politik opgav han ikke. Ved det påfølgende folketingsvalg arbejdede han energisk på i Grenåkredsen at få valgt Fr. Barfod, der var faldet igennem i Stege ved valget i februar. Herom hører man i et fortroligt brev fra la Cour til Barfod:

„. . . Dig derimod, kjære Broder! maa jeg idag tale med – hvorum veed Du, da Wad i forveien har skreven om det samme Æmne og rimeligviis ogsaa idag skriver – nemlig om at stille Dig hos os den 27de dennes. Havde det været under andre Forhold, havde jeg med den største Glæde grebet dette Æmne og ikke ladet vor Ven sende Dig den første Hilsen i saa Henseende; men Forholdene ere ulykkelige; jeg ansaae det saa godt som umueligt at sætte en Antiminister igjennem, ligesom jeg ogsaa troede, at der var Adskilligt iveien for Dit Candidatur. Senere forekommer det mig, at Udsigterne ere noget bedre, og saaledes vil jeg samtidigt med Wad lade Dig vide, hvorledes Sagerne staae, at Du kan see dem saa godt som med begges Øine og saaledes danne Dig et sikkrere Begreb om dem. Først bliver et Par Ord nødvendige om Wads og mit Forhold til hinanden og til Sagen. Han vendte hjem, som naturligt, med den Overbeviisning, at Alt var tabt for Fædrelandet, dersom det Kongelige Budskab gik uforandret igjennem, en Overbeviisning, som ikke saaledes fyldte mig: at Ministrene havde begaaet en Forbrydelse mod Folket og Forfatningen ved atter at opløse Rigsdagen, var mig klart, og det kunde aldrig falde mig ind at stemme paa en Ministerist; men saa klart stod det ikke for mig, at Alt – Frihed og Forfatning og Danmarks Selvstændighed var tabt, om Budskabet gik igjennem, eller om det ikke snarere kunde tabes ved atter at sætte haardt mod haardt, at jeg paa ny turde søge at lede Stemningen i saadan Retning. Derfor forcerede jeg ham, som havde, hvad der i saa Henseende driver, til at gaae foran og søge en Candidat, som vi i Kredsen selv mangler, hvilket han syntes at ansee for min Pligt som Formand for Vælgerforeningen. Dette foreløbigt! Selv havde jeg ved enhver Berøring med Bønderne, ja med ganske

enkelte Undtagelser ogsaa med Andre, erfaret, at Man var vred paa Regjeringen, men ansaae det for alt for voveligt endnu en Gang at sende en Modstander af dem; Wad troede, at Sagerne stode bedre. Igaar havde vi et Møde i Grenaa, ved hvilket min Mening fuldkommen blev bekræftet; men derimod fik jeg Haab om, at vi Enkelte, som i flere Aar har regjeret Stemningen, dog alligevel kunne virke Noget; men kuns Haab, som dog – under visse Tilfælde – let kan blive til Virkelighed. See og døm selv! Efterat Wad havde forklaret og forsvaret de 45's Færd, hvorved ingen synderlig Discussion fremkaldtes, men en Deel Ytringer og Spørgsmaal, meest imod, gjorde jeg, som ellers troede at burde holde mig passiv, det Forslag, at Foreningen, skjønt deelt i 2 Leire, lige som Rigsdagen havde været, skulde undgaae en absolut Spaltning og som Forening nedsætte en Comitee, som paa dens Vegne skulde søge efter og vælge 1 eller 2 Candidater, hvilke ved et Prøvevalg den 24de fremstillede sig. Og til denne Comitee valgte de Wad, mig og en Bonde i Sønderherred, hvor de afgjort ere mod videre Modstand. Vi enedes først om i Forening at stille 1 op paa hver Side, vel at mærke ikke at stille dem – hvilket jo var en Selvmodsigelse, saaledes at vort Hverv efter denne Fremstillen for Foreningen var tilende som Comitee. Ved nu paa vor Liste at stille op alle dem, som der kunde være nogen Tanke om at kunne bruge, og som, hvilket i Mødet var udhævet som noget Væsentligt, vare retsindige og solide Mænd, vor Forfatning hengivne, som Man i saa Henseende kunde stole paa, saa viste det sig, at Folkene i Ministrenes Række vare af det Slags, som Du sandsynligviis let kunde vippe. Justitsraad Müller fra Aarhus, som vi ikke stille op, fordi ogsaa Bonden, som især skulde sørge for Styrken paa den Side, ikke kunde lide ham eller ansaae ham for paalidelig, kommer vel alligevel som sidst ukaldet, og han bliver da den farligste; thi han har et pokkers Snakketøj; men vi mærkede i Mødet, at Bønderne have Aversion for ham. Han bliver da sagtens Grenaa Borgeres og Proprietairernes Mand; men det kunde let være, at det bragte Bønderne til end tættere at slutte sig til deres gamle Venner, omkring Dig, som ellers saa godt som i alle andre Punkter har Bøndernes Anskuelse og er deres Mand. See, kjære Broder! saaledes staae Sagerne, sete med mine Øine, og derpaa grunder sig mit Haab om, at Dit Valg kan sættes igjennem. Forøvrigt skal jeg være langt fra at ville overtale, da jeg godt kan indsee, hvor ubehageligt det vilde være for Dig som os, om det skulde mislykkes; kuns vil jeg tilføie, at om Du troer at kunne følge vor Indbydelse, hvorved Præstefamilien i Nimtofte fik en aparte Gevinst, som den ikke regner

ringe: saa skal min Vogn hente Dig i Aarhus eller ved Voer (Mellerup); jeg skal vel ogsaa finde paa en Maade at gribe Sagen an, saa Du ikke skulde mangle Din Broders Understøttelse. Men – lidt betids, kjære Frederik! maatte Du komme, ikke blot lige til Prøvevalget om Tirsdagen, men ogsaa nogle Dage forud, at Du desuden kan gjøre nogle Smaature omkring for at blive bekendt. Og i saa Fald, tager Du ingen med Dig? Hvor det dog var rart, om Du kunde tage en af Dine Børn med; den kjære Emilie er vel desværre for haardt bunden“ . . .⁷⁶.

Barfod har ikke været længe om at tage sin beslutning. Den 19. maj rapporteres der fra København til „Aarhus Stiftstidende“:

„Efter Forlydende have Modstandere af Arvefølgebudskabet slaaet Student Frederik Barfoed løs. Han reiser i Morgen til Aarhus for, efter hvad man vil vide, at slaae ned i en jydsk Valgkreds. Man mener, at Slægt og Venner have brudt Veien for ham til Grenaa. Vi bede de jydske Mænd være paa deres Post og lade os paa den kommende Rigsdag være frie for denne grundtvigske Eidermand. Han var i sin Tid en mægtig „Bondeven“, men faldt fra. I hvad Form han nu vil optræde, bede vi os meddelt af vore jydske Venner.“

Ifølge rejselisten ankom Barfod med hjulskibet „Waldemar“ fra København til Århus den 21. maj, ledsaget af en søn og en datter. Formentlig drejer det sig om sønnen HANS PETER GOTE BIRKEDAL BARFOD, senere dr. med. og bekendt som udgiver af „Minder fra gamle grundtvigske Hjem“, samt datteren AGATHE JOHANNE GOTE BIRKEDAL BARFOD, siden gift med sin halvfar JØRGEN CARL LA COUR fra Skærso, kendt som forstander for Landboskolen ved Kgs. Lyngby. Deres søn er historikeren lektor, dr. phil. Vilh. la Cour. Barfod har under opholdet på egnen boet hos sin halvbroder i Nimtofte præstegård og benyttet lejligheden til at besøge Wad i Veggerslev skole⁷⁷.

Ved valget i Grenaa den 27. maj dukkede ganske rigtigt justitsråd Müller op. Han var stillet af formanden for borgerrepræsentanterne i Grenå konsul N. L. Kock, borgerrepræsentant sadelmager M. C. Henrichsen, skolelærer Petersen, sognefogderne Jens Fisker og Chr. Jensen samt gårdejerne Jens Thomsen og Peder Broch. Barfods stillere var de to tidligere rigsdagsmænd la Cour og Wad samt skolelærer Holm i Nimtofte. En tredje kandidat, gårdejer LARS BØNLØKKE, Ålsrode, senere landstingsmand, broder til Grenåkredsens mangeårige folketingsmand C. C. Bønløkke, trådte tilbage efter udfaldet af kåringen, der viste en afgørende majoritet for Müller. Barfod havde imidlertid forlangt afstemning. Ved denne blev Müller valgt til kredsens

folketingsmand med 340 stemmer. Barfod erholdt til stor skuffelse for sine venner og sig selv kun 71 stemmer.

Den konservative helstatsmand justitsråd Müller gik altså af med sejren; men allerede året efter gled han for bestandig ud af rigsdagen. Ved et suppleringsvalg i Sakskøbingkredsen i oktober s. å. valgtes Barfod ved kåring og beholdt kredsen til 1869, da tiltagende døvhed tvang ham til at trække sig ud af politik. Ved valget den 27. maj 1853 var valgdeltagelsen i kredse med skriftlig afstemning faldet til 25,4 pct. (antallet af kredse med kåringsvalg var 57). De national-liberales andel af folketinget er blevet anslået til højest at have udgjort $\frac{1}{3}$. Både toldloven og arvefølge-loven blev vedtaget. Ved tronfølge-loven af 31. juli 1853 overdroges tronfølgen til prins Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Lyksborg og hans afkom med prinsesse Louise af Hessen, Christian den Ottendes søsterdatter, en af kongelovens arvinger. Desuden ændredes kongelovens agnatisk-kognatiske arvefølgeorden til den rent agnatiske (mand efter mand og mand af mand).

Valget den 27. maj 1853 var et fuldkomment nederlag for trekløveret Barfod, la Cour og Wad. De forandrede imidlertid ikke signaler. I et brev til Barfod udtaler Wad sig misbilligende om den politiske tilstand under ministeriet Ørsted, der var blevet udnævnt 21. april 1853, og som snart blev genstand for de mest forbitrede angreb fra de nationalliberale, især omkring Ørsteds gennemførelse af den absolutistiske fællesforfatning ved forordn. af 26. juli 1854. Det lagde ikke en dæmper på gemytterne, at Ørsted afskedigede en række høje embedsmænd: C. C. G. Andræ, C. C. Hall, D. G. Monrad, der tilhørte oppositionen. Wad skriver:

„Om Politik blot to Ord. Kabinettssekretæren [F. F. Tillisch] er altsaa nu Indenrigsminister, hvilket sikkert maa tillægges en særegen Betydning. Jeg gad ellers vidst, om De og andre gode Venner derovre gebærde Dem ligesom Lindberg, som om der var noget Haab om, at denne Forandring i Ministeriet vilde have nogen Indflydelse paa den Aand, der i den senere Tid har gjort sig gjældende i Statsraadet. Hos os venter man det aldeles ikke. Det vil for Mange end ikke være besynderligt, om Rigsdagen ei bliver sammenkaldt til October; dog derom nærer jeg endnu ingen Tvivl, hvorimod jeg vel kan antage, at det i næste Session vil vise sig, om Rigsdagen vil staae eller falde med Ære eller foretrække at døe en langsom og lidet hæderlig Død“⁷⁸.

Den 7. november 1860 er Wad medindbyder til et møde, hvor der stiftes en vælgerforening med det formål „at formaae dygtige, frisindede og hæderlige Mænd, der ville virke for det, der efter deres

Overbeviisning er Ret, og ei blinde gaee i noget Partis Ledebaand, til at stille sig til Valg“. Wad vælges i bestyrelsen sammen med la Cour, godsejer, sen. folketingsmand Christian Mourier-Petersen, Ryumgård (broder til politikeren og hedesagspioneren godsejer F. Mourier-Petersen, Rugård), justitsråd, by- og herredsfoged C. G. Nyeberg, Grenå, proprietær C. F. Carøe, Skærvad, gårdejer Niels Nielsen, Ålsrode (farfader til afd. minister Frede Nielsen), fhv. skolelærer og folketingsmand I. C. Lehrmann samt vicekonsul Kock. „Grenaa Avis“ skriver Dagen efter: „Det maae være utvivlsonst for alle Vælgere, at en slig Forening vil kunne virke heldbringende for Valgkredsen, der i længere Tid har følt sig sat i Forbindelse med Bondevennetruppen, Danmarks Ruin...“

Bag stiftelsen af denne vælgerforening aner man de nationalliberales *come back* og genoptagelsen af Ejderpolitikken, som nederlaget i 1864 satte punktum for.

Et tidens tegn er de skytteforeninger, der efter krigen 1864 stiftes landet over. I overensstemmelse med hele sin indstilling måtte Wad føle sig tiltalt af skyttebevægelsens formål, og han er da også en af de første på sin egn, der går ind for bevægelsen. Han træder i den anledning i forbindelse med den ivrige forsvarsven præsten VILH. BECH, Ørum, hvis virksomhed som vækkelsesprædikant Wad fuldt ud anerkendte, så meget mere som der endnu ikke var indtrådt et egentligt modsætningsforhold mellem grundtvigianere og indremissionsfolk der på egnen. Den lokale skytteforenings stiftelse fandt sted 5. maj 1870 ved et møde på hotel „Grenaa“. Efter at Vilh. Bech i et foredrag havde fastslået skyttesagens betydning og påvist, hvor nøje denne sag var forbundet med friheden, vedtoges det enstemmigt at oprette en sådan forening. De fleste af de tilstedeværende lod sig straks indtegne, og adskillige indmeldte deres sønner som skytter. Foreningen antog navnet „Skytteforeningen nord for Grenaa“. Til bestyrelsen valgtes foruden Wad de to svogre kapellan F. C. Petri, Karlby, og højskoleforstander J. L. Vest, Voldby, gårdmand Erhard Andersen, Karlby, og løjtnant Jacobsen.

Skolens og lærerstandens anliggender har tidligt ligget Wad på sinde. I 1850 – fire år efter at han er kommet til egnen – træffer man ham som formand for „Skolelærerforeningen for den østlige Del af Randers Amt“. I egenskab heraf indbyder han medlemmer og andre interesserede til et møde i Ginnerup skole den 2. april, ved hvilken lejlighed et forslag om skoletvangen skal sættes under debat⁷⁹. Til sine kolleger og foresatte synes han at have stået i et godt forhold. I

1854 veksler han tre breve med Barfod angående indkøb af en gave til 50 rdl., som provstiets skolelærere agter at skænke deres provst, P. W. STOCKHOLM i Ørsted, formodentlig i anledning af dennes sølvbryllup den 12. maj, og i 1855 taler han en kollegas sag i et brev til Barfod⁸⁰. 1868 var han medstifter af „Grenaa Landbo- Spare- og Laanekasse“, og ved sin død ses han som formand for en hesteforsikringsforening for den østlige del af Nørreherred. I en tid, hvor man praktisk talt ikke kendte til social forsorg, fik en af Wad stiftet „Syge- og Doktorforening“ en ikke ringe betydning. I jernbanesagen Randers-Grenaa virkede han med interesse, var aktionær og nåede at se den gennemført, og da Grenå-Gjerrildvejen blev amtsvej, bidrog han som sognerådsformand til, at den fik retningen gennem Veggerslev.

Da der ved forordn. af 13. august 1841 landet over oprettedes sogneforstanderskaber (ved lov af 6. juli 1867 omdøbt til sogneråd) var det vist i regelen stedets sognepræst, der blev valgt til formand. Således var tilfældet i hvert fald i Veggerslev. De to første formænd for sogneforstanderskabet var præsterne A. D. Møller og J. F. G. Hansen. Derefter fulgte gårdmand Peder Elle, Villersø. Denne mand, der tilsyneladende stillede sig uforstående over for en pietistisk vækkelsesbevægelse, der havde vundet indpas i sognene, kom i et noget spændt forhold til bevægelsens tilhængere, idet han med støtte fra sine sognerådskolleger nedlagde forbud mod, at kommunens skoler benyttedes til gudelige forsamlinger. I en anonym artikel i „Grenaa Avis“ for 11. februar 1868 beklager en tilhænger af den indre mission sig over sognerådets stilling til gudelige møder i Veggerslev skole. Det hedder bl. a. heri:

„Efterat Hr. Lærer Wad i Slutningen af forrige Aar havde modtaget et Brev, som paa Raadets Vegne var udstedt af Formanden Peer Elle og i Korthed indeholdt den Anmodning at holde Skoledøren lukket for „al Forsamling“, blev der iaar sat et Andragende til Sogneraadet om Skolens Aabning i Omløb, hvilket Andragende blev forsynet med det langt overveiende Antal Beboeres Underskrifter og derefter indgivet til Sogneraadet.“

Det omtalte andragende, der den 6. februar blev behandlet i sognerådet, af hvilket Wad var blevet valgt til medlem den 27. november året i forvejen, blev nedstemt med fire stemmer mod Wads ene stemme. Imidlertid har provsten ønsket en udtalelse fra sognerådet i anledning af et andragende til ham. Sognerådets flertal fastholder sit standpunkt i svarskrivelsen, der tillige indeholder følgende erklæring fra Wad:

„Undertegnede Wad kan i nærværende Anliggende ikke samstemme med Sogneraadets øvrige Medlemmer og skal derfor tillade mig at yttre Følgende: Veggerslev Skolestue har i en Række af Aar flere Gange uden Modsigelse været benyttet ved Forsamlinger, som ere afholdte af den „indre Missions“ Udsendinge. Ved disse Forsamlinger har jeg altid været tilstede og kan bevidne, at de ere holdte med Sømmelighed og Orden. At Ordet, som er talt ved saadan Leilighed, har været baade til Opvækelse og Opbyggelse, det ville Flere med mig kunne bekræfte. Naar nu det overveiende Flertal af Sognenes Beboere ønske, at Skolerne maa staae aabne for Forsamlinger i christeligt Øiemed, da er dette altså ikke noget Nyt, man saaledes attraaer, men det er en gammel, og – hvad mange med mig mener – god Skik, man ikke vil give Slip paa. Veggerslev Skolestue bruges ved Valghandlinger såvelsom ved andre communale Anliggender, der ligge Skolens Formaal fjernere, det indsees da ikke, hvorfor Localet ei maa benyttes i en Hensigt, der ligger det nærmere. Endelig er det en her paa Stedet bekjendt Sag, at ikke Faa, navnlig blandt de Yngre i Sognene, med ærlig Stræben søge Guds Rige; disse opvakte, troende Sjæle ville gjerne ret ofte samles, hvor de af Ordet kunne finde Næring for det Troesliv, der er begyndt i dem, og for deres Skyld gjør det mig ondt, at Skolerne skulle være forbudte til gudelige Forsamlings Afholdelse. Ifølge det Anførte maa jeg som Medlem af Sogneraadet ansee det for min Pligt i denne Sag at imødekomme Beboernes udtalte billige Ønske.“

Det tjener Wad til ære, at han tog forsamlingsfolkernes parti på en tid, da de var ildesete af myndighederne og nu og da genstand for hån og overlast, således som tilfældet var i Sangstrup, hvor de blev hilst med stenkast. Her var den første gudelige forsamling blevet holdt i 1855 i Christen Sloths svigerfader Rasmus Poulsens overstue. I pastor Hansens sidste år tog syv-otte familier fra Veggerslev i kirke i Voldby hos kapellanen CARL WIED, en svigersøn af biskop C. F. BALSLEV og i øvrigt en god ven af Wad.

Den 8. januar 1868 var Wad blevet valgt til fattigforstander og i bestyrelsen for vejvæsenet, den 13. januar i bestyrelsen for „de fattiges kasse“, og endelig den 4. januar 1871 valgtes han til formand for sognerådet. Det bestemmes ved denne lejlighed, at sognerådets ordinære møder skal afholdes hveranden måned 1. mandag efter fuldmåne, og at mødestedet skal være Veggerslev skole. I den følgende tid vælges Wad til at deltage i et amtsrådsvalg og til at tiltræde valgbestyrelsen ved folketingsvalg, fremdeles til i årene 1873–76 at repræsentere kom-

munen ved de generalforsamlinger og møder, der i jernbanesagen Randers–Grenå afholdes i Randers. Efter indbydelse fra jernbaneudvalget, hvis formand var konseilspræsident, godsejer J. B. S. ESTRUP, Skaføgård, deltog kommunen i aktietegningen, i hvilken anledning der med amtets tilladelse optoges et lån på 3000 rdl. Stillingen som sognerådsformand beklædte Wad til sin død. Den 7. december 1876 træffes hans underskrift sidste gang i protokollen⁸¹. Hans efterfølger blev RASMUS BRØGGER af Villersø.

Midt i sin travle virksomhed var Wad pludselig blevet syg af lungebetændelse, og efter tre dages sygeleje døde han den 13. december 1876, 59 år gammel. Hansens efterfølger som sognepræst, H. F. P. TORNØE, der havde været til stede ved dødslejet, gav i jævne og deltagende ord sønnen Carl Peter Wad, der da var lærer i Lyngby ved Brabrand, meddelelse om dødsfaldet. Hans enke overlevede ham i tyve år, idet hun først døde 6. januar 1896. De ligger begge begravede på Veggerslev kirkegård.

Desværre findes der ikke opbevaret noget portræt af P. C. H. WAD, men der skal have eksisteret et fotografi „på glas“, antagelig et daguerreotypi, som imidlertid forlængst er gået til. Han skal have været en høj, kraftig mand med et alvorligt og bestemt væsen. Af skæg bar han kun bakkenbarter, der mødtes under hagen. Med mad og drikke var han yderst mådeholden; hver dag drak han dog en snaps til sin frokost. Af hans ejendele er bl. a. opbevaret en smuk merskumspibe med sølvbeslag, et rigtig kønt gammelt sølvur, der skal være købt i rigsdagsperioden for 20 rbd., samt nogle bøger, således Thomas a Kempis: „Om Christi Efterfølgelse“ (udg. af A. G. Rudelbach 1826), Grundtvigs „Sang-Værk“ (1837), Barfods „Fortællinger af Fædrelandets Historie“ (1853) og den nationalliberale historiker C. F. Allens „Haandbog i Fædrelandets Historie“ (6. udg. 1865). De to sidste vidner om Wads interesse for dansk historie og politik. Partigænger blev han aldrig. Ligesom i halvtredserne det slesvigske spørgsmål havde skilt ham fra bondevennerne og ført ham over i de nationalliberales rækker, således skilte i halvfjerdserne forsvarssagen ham fra Det forenede Venstre. Man har ham derfor alvorlig mistænkt for, at han i sine sidste år har været tilhænger af Højres politik, så meget mere som en af hans nærmeste venner, forpagter af Ernstmark under stamhuset Benzon, I. C. WELLING, var ivrig højremand.

Wad udtrykte sig godt og klart både skriftligt og mundtligt. Det første ses bl. a. af hans breve, det sidste har man et morsomt vidnes-

byrd om i en udtalelse af afdøde gårdejer SØREN GREVE, Astrup, der engang efter at have hørt Wads indlæg ved et politisk møde, erklærede: „De wa da en fandens kål te å snakk!“⁸² Wad havde også en poetisk åre. Da sønnen LUDVIG CHRISTIAN MÜLLER WAD døde, 19 år gammel, skrev faderen et kønt lille digt, hvoraf sidste vers lyder således:

„Dog Haabet lever, Graven ejer,
Kun hvad der hører Jorden til.
Din frelste Sjæl en evig Sejer
Har vundet *ved Guds Kærlighed*.
Farvel da, kære, elskte Ven!
Vi længes, til vi ses igen.“⁸³

Ved P. C. H. Wads død 1876 var embedets reguleringssum 1544 kr., efter hans egen opgørelse 1502 kr., hvilket i juli 1951 svarer til henholdsvis 6422 kr. og 6247 kr.⁸⁴. Da embedet opslås ledigt, opgives indtægterne at være følgende: 6 tdr. rug og 30 tdr. byg efter kapiteltakst, skolepenge ca. 60 kr., offer og accidenser ca. 140 kr., kirkesangerløn 20 kr., kirkebylærerløn 20 kr. Dertil kommer 2048 pd. hø og 3070 pd. halm, 30 læs tørv, en meget god bolig med have og brugen af skolelodden, ca. 7 tdr. land god jord beliggende $\frac{1}{8}$ mil fra skolen⁸⁵. Til embedet meldte der sig 13 ansøgere, hvoraf sognerådet indstillede 3. Nr. 1 på listen blev P. C. H. Wads søn CARL PETER WAD, der var lærer og kirkesanger i Lyngby ved Brabrand⁸⁶, og den 12. februar 1877 blev han af biskop Brammer kaldet til at være sin faders efterfølger⁸⁷.

Carl Peter Wad var født tidligt om morgenen den 22. september 1848 i Veggerslev. Det var prægtigt vejr den dag, og da moderen befandt sig særdeles vel og jordemoderen madam Mejlstrup tilbød at blive hos hende, tog faderen en tur til Grenå, hvor der netop var marked. Samme dag kom pastor Hansen til Veggerslev. Da præsten siden hørte, at drengen skulle have navnet Carl Peter, ønskede han, at denne måtte blive en Carl af legeme og en Peter af ånd⁸⁸. Dåben fandt sted 29. oktober s. å. Den 21. juli 1849 blev drengen vaccineret af distriktslæge Arendrup i Grenå.

C. P. Wad har fortalt om den nøjsomhed, der prægede hjemmet i hans barndom. Før han blev voksen, ejede han således ikke nogen frakke. Når han som lille skulle ud at køre i hestevogn, svøbte hans moder ham ind i et tæppe; gik han, holdt han jo sagtens varmen. Han kunne huske, at han som dreng aflagde besøg hos familien la Cour i Ålsø præstegård, hvor han sammen med nogle andre børn morede

sig i et par gynger, der var fastgjort til bjælkerne i laden. Som ung mand skulle han engang deltage i en familiefest i Stagstrup i Thy. Da han var en fortrinlig fodgænger, tilbagelagde han vejen frem og tilbage til fods. Hjemme tog den stærke og hårdføre dreng tidligt et tag med i mark og stald, og han fik herved en kærlighed til landbruget, der aldrig forlod ham, og en indsigt, som senere kom ham til gode.

1. søndag efter påske (12. april) 1865 blev Wad konfirmeret i Veggerslev kirke og fik i kirkebogen vedtegningen *udmærket godt* for kundskab og *meget godt* for opførsel. Efter konfirmationen læste han hos sin fader til efteråret. Derpå rejste han op til morbroderen lærer M. C. Yde i Stagstrup. Her blev Wad antaget som lærer ved biskolerne i Sundby og Gjerup i Stagstrup sogn. Det var vinterskoler, der besattes med unge præparander til seminariet. Han boede i Stagstrup skole hos sin morbroder og spadserede morgen og aften den halve mil til og fra skolerne. I fritiden læste morbroderen med ham og forberedte ham til seminariet. Wad underviste to vintre ved biskolerne, om sommeren opholdt han sig i hovedskolen. 1864 var han under lærerens indkaldelse vikar i Harring skole.

1865 bestod Wad optagelsesprøven på Det kongelige Skolelærerseminarium i Lyngby, hvor han til forstander fik professor E. LANGHOFF og til lærer i regning den senere skoleinspektør (skoledirektør) i Århus, justitsråd V. BERTELSEN (fader til afdøde undervisningsinspektør ved gymnasieskolerne, dr. phil. Henrik Bertelsen), en mand, Wad satte meget højt. Under sit ophold i Lyngby boede Wad i et af de små huse, der endnu ligger over for den gamle seminariebygning. Han var ikke så lidt af en vovehals. Når han om vinteren ville aflægge et søndagsbesøg i Veggerslev og isen kunne bære, løb han på skøjter over Kolindsund til Grenå. Disse skøjteture blev siden forbudt, da der engang druknede to seminarieelever i sundet. Tre år senere tog Wad afgangseksamen, der afholdtes i overværelse af stiftets biskop (Brammer), direktionens øvrige medlemmer og de af direktionen beskikkede censorer. På ministeriets vegne mødte skoledirektøren i København professor J. HOLBECH, og som censorer beskikkede af ministeriet fungerede komponisten professor A. P. BERGGREEN og docent N. J. FJORD (dimitteret fra seminariet 1845 med udmærkelse)⁸⁹. Wad blev nr. 5 af 29 dimittender med 188 points og hovedkarakteren *meget duelig*. Ingen på holdet opnåede udmærket duelig i hovedkarakter. I religionskundskab, geografi og gymnastik fik han *udmærket godt*. Eksamensbeviset oplyser, at hans forhold ved seminariet har været meget ros værdigt, og at han godt kan forestå kirkesang. En påtegning viser, at

han 27. juli 1872 har bestået eksamen i orgelspil hos professor Berggreen⁹⁰. Prøven fandt sted i Århus domkirke. Af en attest fra forstanderen erfarer man, at Wad har vist et meget godt greb på den praktiske skolegerning.

Efter sin eksamen fik Wad plads som huslærer på Framlevgård i Framlev sogn, hvor han traf sin tilkommende hustru ANE PETREA SEVERINE NIELSEN, der var født 15. juli 1844 i Lillering i Framlev sogn som datter af gårdejer og sognefoged NIELS SØRENSEN og MAREN ANDERSDATTER. Hendes fader tilhørte en rytterbondeslægt fra Århus-egnen, der kan føres tilbage til 1663⁹¹. Hun var elev af Christen Kold, Dalum højskole, og en ungdomsbekendt af Klaus Berntsen, hvis fotografi fandtes i hendes album. En broder til hende, ANDERS NIELSEN, grundlagde en stor symaskinefabrik i Århus, hvor han en tid var medlem af byrådet. Han byggede den statelige ejendom Søndergade 4-6. En søster, ABELONE NIELSDATTER, der i dygtighed søgte sin lige blandt den tids gårdmandskoner, var gift med sognefoged OLE JENSEN i Toustrup, i mange år sognerådsformand og amtsrådsmedlem og kendt som opdrætter af heste, kvæg og får. For sin offentlige virksomhed hædredes han med Dannebrogskorset og fortjenstmedaillen i sølv.

1869 virkede Wad dels som vikar ved skolevæsenet i Grenå, dels som hjælpelærer i Rimsø. Om hans vikartid i Grenå hedder det, at han udførte sin gerning med særdeles flid og dygtighed⁹². Den 11. november s. å. blev han imidlertid af skoledirektionen for Framlev m. fl. herreder kaldet til skolelærer og kirkesanger i Lyngby ved Brabrand, og den 24. december erholdt han kollats fra biskop Brammer⁹³. Wad blev således sat i stand til at gifte sig, og den 23. juni 1871 blev han i Framlev kirke viet til sin forlovede Petrea Nielsen, et stiltfærdigt og opofrende menneske, der livet igennem blev sin mand en trofast hustru, og som til dels forstod at lægge en dæmper på hans noget koleriske temperament. I ægteskabet var der to drenge, LUDVIG CHRISTIAN Wad og PETER CHRISTIAN WAD, af hvilke den første fødtes 22. februar 1872, den sidste 4. august 1875. Ludvig var meget svagelig i sin opvækst. En øjensygdom svækkede hans syn, og efter et anfald af skarlagensfeber tog hans hørelse skade, så han siden led af tunghørhed. Broderen, der ellers var sund og stærk, døde som lille, formentlig af en eller anden smitsom sygdom. Den lille, spinkle moder var utrættelig i sin pasning af børnene. Faderen var i besiddelse af et jernhelbred. Kun een eneste gang i sit liv har han været syg, og det var, da han i sine yngre år blev angrebet af tyfus. I fjorten dage lå han hen uden bevidsthed og fantaserede, men sygdommen kunne ikke få bugt

med hans krop. Psykisk skal sygdommen derimod i nogen grad have mærket ham.

Medens C. P. Wad var lærer i Lyngby, fik han betroet det første af de mange tillidshverv, som han efterhånden kom til at beklæde, nemlig posten som formand og kasserer i Borum-Lyngby Sognes Spare- og Laanekasse. Da aktionærerne i 1899 fejrede 25 års dagen for kassens stiftelse, sendte man Wad en hilsen og tak for det arbejde, han i sin tid havde udført⁹⁴. Inden Wad i 1877 forlod Lyngby for at overtage sin faders embede, bad han i embedsbogen kommende lærere frede om to grave på kirkegården, nemlig sønnen Peter Christian Wads og broderen Ludvig Christian Müller Wads. Ansøgningen til embedet i Veggerslev var bilagt overordentlig anbefalende udtalelser, hvori Wad omtales som en meget god kirkesanger og roses for den samvittighedsfulde flid, orden og dygtighed, hvormed han har udført sin skolegering. Børnenes fremgang befindes meget god, og skolens tilstand betegnes som særdeles tilfredsstillende⁹⁵.

Da C. P. Wad flyttede ind i Veggerslev skole, tog hans moder bolig på den jordlod, hendes afdøde mand i sin tid havde købt. Jorden dyrkedes sammen med skoleloden af sønnen, der som nævnt var levende interesseret i landbrug og forstod at få noget ud af det. Til hjælp ved bedriften holdt Wad i regelen en karl og en dreng samt til assistance i huset en pige. Han var aldrig bedre tilpas, end når han travede efter ploven med et par fyrrige unge plage for. Engang, da han var ude at harve, hændte det, at hestene løb løbsk for ham. Han gav imidlertid ikke slip på tømme, men lod sig slæbe bag efter hestene. Da disse nåede hjemmet, satte de i et spring over en tjørnehæk. De fleste ville vel have sluppet tøjlerne, men det gjorde Wad ikke. Han blev bogstavelig talt trukket igennem hækken, fik huden på hænderne og i ansigtet revet i stykker og sit gode tøj ødelagt. Det sidste har ærgret ham, idet han var meget øm over sine ting og en på penge nøjeseende mand. Alligevel ville det have fortørnet ham mere, om det kunne siges om han, at hestene var løbet fra ham. En mand med sådanne æresbegreber må nødvendigvis få mange hårde knubs. Wad var forøvrigt stærkt interesseret i heste, og en fortegnelse over hans hestehold i årene 1881–90 udviser, at han i det pågældende tidsrum har haft en fortjeneste på 1119 kr. og 50 øre, hvilket altså vil sige godt 100 kr. om året. En rask lille islandsk hest ved navn „Nasse“, der var familiens kæledægge, benyttede sønnen Ludvig som ridehest i den tid, han søgte Grenå realskole, hvor han sad på skolebænken sammen med den senere Nobelpristager August Krogh. Af en fortegnelse over Wads

besætning og avlsredskaber i 1890 fremgår det, at han ejede 2 heste (3 års hopper), 6 køer, 3 kalve og 3 grise. Besætning, sæd og redskaber vurderes til 2309 kr. og 44 øre, af hvilke hestene repræsenterer 725 kr., køerne 900 kr., kalvene 50 kr. og grisene 60 kr.

Det er den almindelige mening om C. P. Wad, at han var *mere* landmand end lærer, og at han „tarsk“ børnene lovlig meget⁹⁶. Det første er vist i det store og hele rigtigt; men man må imidlertid erindre sig, at den interesse, Wad nærrede for landbruget, havde han tilfælles med flertallet af sit slægtleds landsbylærere, hvoraf langt den overvejende del rekrutteredes fra landbostanden, og samtidig gøre sig klart, at udbyttet af embedsjorden udgjorde en væsentlig del af hans indkomst. En skolelærer, der ikke forstod sig på landbrug og ikke fik noget ud af sin jordlod, nød i regelen kun ringe anseelse i befolkningen og var for resten henvist til en kummerlig tilværelse. Herom turde de ovenfor anførte indtægtsopgørelser være et tilstrækkelig tydeligt vidnesbyrd. Påstanden om Wads ret udstrakte anvendelse af korporlig afstraffelse lader sig nok heller ikke uden videre tilbagevise. Prygl anvendtes jo dengang i ret stor udstrækning både i hjem og skole, ligesom også tjenestedrenge og læredrenge fik bank af husbond og mester, så ofte det ansås for påkrævet.

Alligevel får man, når man sammenholder de ovenfor citerede udtalelser med senere til dels endnu mere anbefalende vidnesbyrd, et afgjort indtryk af, at C. P. Wad har været en dygtig lærer. Et par gamle elever har da også udtalt sig i tilslutning hertil. Og når man om Wad erfarer, at han – foruden at afse tid til i hovedstaden at gennemgå statens feriekursus i dansk, sang, musik, pædagogik og gymnastik – i 20 år holdt aftenskole samt i en årrække virkede ved sognets læseforening og sangforening, er der noget, som tyder på, at han ikke *helt* har forsømt de kulturelle opgaver, som folkeskolens lærere dengang påtog sig *uden vederlag* eller for en yderst tarvelig betaling. Hans hustru gjorde sig fortjent ved i 25 år at holde håndgerningsskole.

Om Wads lærergerning i Veggerslev foreligger der en række vidnesbyrd, dels fra stedlige myndigheder, dels fra højere vedkommende. I udtalelser fremsatte af lokale autoriteter i årene 1891–93 hører man om den lyst, hvormed børnene søger Veggerslev skole, og om, at der næsten aldrig finder forsømmelser sted. Wad prises som en stor børneven, en udmærket lærer, en dannet og i alle måder hæderlig og retskaffen mand med særdeles gode evner og gode eller endog udmærkede kundskaber. Der tales også om den nidkærhed og lyst, hvormed han

røgter sin gerning. Dette er i få ord indholdet af „de udmærkede anbefalende Vidnesbyrd om Hr. Lærer Wads Dygtighed og Begavelse som kundskabsrig og nidkjær Lærer“, som en af attestudstederne skriver⁹⁷. Desuden findes der et par udtalelser fra biskop og gymnastikinspektør. Biskoppen skriver:

„Den 14de Juli 1890 visiterede jeg i Veggerslev Skole, hvor jeg fandt Undervisningen ledet i det Hele meget tilfredsstillende af Hr. Lærer Carl Peter Wad, hvem jeg derfor trøstigt anbefaler som en dygtig Lærer, der vil stræbe at udfylde den Plads, der maatte blive ham betroet.

Dr. JOHANNES CLAUSEN,
Biskop.

Aarhus Bispegaard, d. 20de April 1892.

Efter Visitatsen idag d. 19de Juli 1895 kan jeg give Hr. Wad samme Vidnesbyrd.

Dr. JOH. CLAUSEN,
Biskop.

Veggerslev Præstegaard 19/7 1895.“

Gymnastikinspektøren aflagde besøg i 1909 for at inspicere Wads gymnastikundervisning. Året i forvejen var der nemlig i Veggerslev blevet opført en ny skole, i hvilken man havde indrettet en gymnastiksal. Den 13. december modtog Veggerslev-Villersø skolebestyrelse (skolekommission og sogneråd) fra skoledirektionen følgende skrivelse:

„Gymnastikinspektøren har i Følge Ministeriets Skrivelse af 7. d. M. til Direktionen udtalt:

„Det fortjener at fremhæves, at Lærer Wad i Veggerslev underviser med Iver og Dygtighed i Gymnastik.“

Hvilket meddeles til behagelig Efterretning og videre Bekendtgørelse for Lærer Wad.

Skoledirektionen for Rougsø m. fl. Herreder, 11-12-09.

P. D. V.
N. NØRREGAARD. ⁹⁸

Ud fra udtalelser som disse tør man vel være nogenlunde sikker på, at der i Wads velmagtsdage har stået respekt om hans skolegering. Dette synes imidlertid ikke at have været tilfældet de sidste år, han fungerede, hvilket er så meget mere beklageligt, som en lærers eftermæle i ikke ringe grad er afhængigt af, hvorledes han netop i disse

år har røgtet sin gerning. Hvornår den svækkelse, der så kendeligt gjorde sig gældende i Wads sidste leveår, er indtrådt, lader sig næppe konstatere; men vist er det, at han burde have trukket sig tilbage, da han i 1913 fyldte 65 år. Imidlertid var det Wads ærgerrighed at opnå at holde 50 års jubilæum som lærer. Skolekommissionsprotokollen oplyser, at kommissionen holdt møde 17. december 1913 i anledning af en indkommen klage over lærer Wad. Skolekommissionen fandt klagen berettiget og udtalte sin beklagelse over for læreren. I 1915 bliver situationen alvorlig. Da undervisningen i Veggerslev skole i længere tid efter skolekommissionens skøn havde været utilfredsstillende, anmodede kommissionens formand på dennes vegne efter forårsseksamen 1915 lærer Wad om at søge sin afsked. Dette var Wad imidlertid ikke tilbøjelig til. Skolekommissionen besluttede derfor på et møde 19. maj at søge forhandling med sognerådet for at erfare, om der var stemning for at søge Wad afskediget efter § 18 i lov af 24. marts 1899 om forskellige forhold vedrørende folkeskolen. (Paragraffen handler om fremgangsmåden ved afskedigelse af en lærer eller lærerinde, som efter skolekommissionens og kommunalbestyrelsens skøn ikke gørd fyldest i sin stilling.)

I et fællesmøde med sognerådet 4. juni 1915 besluttedes det enstemmigt at anmode lærer Wad om at søge sin afsked, hvilket meddeltes ham skriftligt som følger:

„Da Skolekommission og Sogneraad mener, at De ikke længer gør Fyldest i Deres Gerning, anmoder vi Dem herved om at søge Deres Afsked, og lover vi Dem at anbefale Deres Ansøgning paa det bedste.“

Wad bøjede sig omsider, vist kun efter stærkt pres fra sine nærmeste, og den 7. juni indgav han sin ansøgning om afsked fra 31. december 1915. Han anfører heri følgende:

„I c. 46 Aar har jeg arbejdet i Skolens Tjeneste, men da min Arbejdsevne efterhaanden bliver mindre tilfredsstillende, mener jeg at tjene Skolen bedst ved, at jeg trækker mig tilbage, idet jeg forventer, at der ved Entledigelse maa blive mig tillagt Pension efter de derom gældende Regler.“

Den 2. december 1915 holdt provst Chr. Winther visitats i Veggerslev skole og forhandlede med skolekommissionen og sognerådets formand samt med lærer Wad om dennes afskedigelse. Fire måneder senere, den 2. marts 1916, modtog skolekommissionens formand fra provsten følgende meddelelse:

„Jeg afsender i Dag til Lærer Wad Ministeriets Svar. Han afske-

diges fra 31. Marts d. A. at regne paa Grund af Alder og Svagelighed. Han faar fuld Pension 1723,33 kr.“

Af et skema i skolekommissionsprotokollen fremgår det, at Wads samlede løn i 1915 udgjorde 2255 kr. Hertil kommer bolig med brændsel og have som for førstelærere⁹⁹. 2255 kr. i juli 1915 svarer til 7115 kr. i juli 1951, og 1723,33 kr. i februar 1916 svarer til 5087 kr. i juli 1951.

Dette er den officielle side af sagen. Den menneskelige kan ikke gøre krav på offentlighedens interesse. Eet er imidlertid vist: Hvor berettiget anmodningen til Wad om at søge sin afsked end måtte være, var den et hårdt slag for ham og hans hustru. En opmuntring for Wad var det imidlertid, at beboerne i Veggerslev foranstaltede en afskedsfest for ham og bl. a. overrakte ham et guldur med kæde som påskønnelse af hans lange virksomhed på stedet. I denne fest kom Wads hustru ikke til at deltage. Hun var afgået ved døden 24. oktober året i forvejen, 71 år gl., og blev begravet på Veggerslev kirkegård. Da familien var vendt tilbage til hjemmet efter begravelsen, bemærkede Wads sønnesøn, som da var 9 år gammel, at hans bedstefader stod og bøjede sig ned, tilsyneladende for at samle et stykke sejl garn op fra gulvet. Drengen sprang derhen for at tage det op og blev herved vidne til, at der løb et par tårer ned ad bedstefaderens kind. Det var ikke lykkedes den viljestærke mand at skjule sin bevægelse. EDUARD GEISMAR, præst i Veggerslev fra 1899 til 1908, senere professor ved Københavns universitet, skrev nogen tid efter begravelsen et brev til Wad. Det slutter således:

„Det er mig en hjertelig Trang at sige Dem og Deres afdøde Hustru inderlig Tak for al trofast Kærlighed imod os.“

Da Wad tog sin afsked i 1916, var han omtrent 68 år gammel. Han var rank som et lys og i besiddelse af et for sin alder ualmindelig godt helbred. Alligevel var han slidt op af skolearbejdet og de mange offentlige hverv, man havde overdraget ham. I denne forbindelse er det værd at minde om nogle linier fra en avisomtale i anledning af hans afsked:

„Wad har været en arbejdsom og redelig mand, og hans erfaring på mange områder har beboerne forstået at benytte ved at vælge ham til leder af mange foretagender.“

Wads tillidshverv var typiske for den tids landsbylærere. Han var således medstifter af andelsmejeriet og dettes revisor i flere år. En overgang var han i bestyrelsen for „de fattiges kasse“, og i en årrække styrede han øresparekassen. Han var sekretær for sognerådet, regn-

skabsfører for brugsforeningen, formand i kreds 288 af Dansk Andels-Ægeksport, revisor ved Dalstrup plejehjem og i Nørreherreds plantningsforening, fremdeles medlem af værgerådet og i en periode kredsformand i Danmarks lærerforening. I de 70 år, fader og søn tilsammen virkede i Veggerslev, har der ikke været mange lokale foretagender af betydning, ved hvis stiftelse de ikke har medvirket, eller i hvis ledelse de ikke har deltaget.

C. P. Wad var udpræget morgenmand. Når klokken slog fire, sprang han i regelen ud af sengen, og et øjeblik efter sad han ved sit skrivebord, hvis han da ikke til en afveksling var beskæftiget udendørs. Livet i Veggerslev skole formede sig iøvrigt meget ensformigt. Selskabelighed dyrkedes kun i ringe grad. En overgang deltog Wad dog sammen med et par nabolærere i et ugentligt l'hombreparti. Det drejede sig vistnok om N. L. Andersen i Voldby, M. Sørensen i Karlby og J. E. Westergaard i Sangstrup, tre kolleger, som Wad satte stor pris på. Hjemmet var præget af orden og sirlighed, og i husholdningen gik intet til spilde. Beboelseslejligheden i den nye skolebygning, hvori der var indlagt elektrisk lys, bestod af 6-7 værelser. Møblementet var karakteristisk for et velstillet lærerhjem fra tiden omkring århundredskiftet. I forstuen stod et tobaksbord, hvorover der var anbragt et pibebræt med en række piber af forskellig størrelse, deriblandt faderens merskumpibe. Wad var nemlig en passioneret tobaksryger; end ikke i skolestuen forlod piben ham. Hans livsvaner var ellers tarvelige. Han var ikke afholdsmand, men yderst mådeholden med stærke drikke. I hans arbejdsværelse stod der et stort nøddetræs skrivebord med tilhørende armstol, et ovalt mahognibord med 6 stole af poleret bøgetræ og med polstrede sæder, en overpolstret sofa og et kønt mahogni spillebord. Dagligstuen med de hvidlakerede døre, stukloftet og de kunstfærdigt draperede gardiner bar umiskendeligt præg af klunke-tiden. Der fandtes bord, stole og sofa af nøddetræ, en gammeldags sortlakeret gyngestol, et Hornung & Møller fortepiano fra halvfjerdserne, et pillespejl med konsol og endelig et fint mahogni bogskab med glasdøre, skænket af ungdommen i Veggerslev, da Wad i 1902 fejrede sit 25 års jubilæum. I bogskabet indtog Salmonsens leksikon hæderspladsen. På væggen hang bl. a. et stort maleri forestillende Himmelhjerget, en present til ægteparret på deres sølvbryllupsdag i 1896. Spisestuen var møbleret med buffet, anretterbord, spisebord og 12 stole, alt i solidt, mørkt egetræ. På gesimsen over døren ind til Wads værelse var anbragt en hvid biskuitstatuette af Christian den

Niende til hest, og på væggen hang en lodregulator udført hos Gustav Becker i Freiburg (Schl.). Det var en gave fra beboerne i anledning af sølvbrylluppet. Til daglig indtog Wad og hans hustru som regel deres måltider ved et lille bord i det lyse og rummelige soveværelse, hvorfra der var udsigt over forhaven ned til gaden. Til skolen hørte en temmelig stor frugthave, som Wad selv havde anlagt og hagede meget om. Opholdt man sig herude om aftenen, kunne man høre rævene gø i den nærliggende Benzøn skov.

Efter afskeden boede Wad først nogle år i Veggerslev, hvor hans gamle venner viste ham mageløs gæstfrihed. Alligevel blev han mere og mere bitter. Da han ikke var i stand til at klare sig selv længere, tog han ophold hos sin søn og svigerdatter i Rosmus skole; men hans tanker kredsede bestandig omkring Veggerslev, og stundom begav den alderdomssvækkede mand sig til fods på vej mod sit gamle hjem. Wad døde 23. oktober 1923, 74 år gl. De sidste ord, han udtalte, var ordene: „Hvor er mor?“ I en nekrolog betegnedes han som „en dygtig og afholdt lærer og en på disse egne både kendt og anset mand, der tog virksom del i det offentlige liv.“ Han ligger begravet ved sin hustrus side i familiegravstedet på Veggerslev kirkegård. På korbuen inde i kirken findes ophængt en stor og smuk sølvkrans med inskription, skænket af en kreds af hans bysborn, der har villet hædre deres gamle lærers minde¹⁰⁰.

C. P. Wad var en meget pengekløge mand. I højere grad end faderen havde han blikket vendt mod livets praktiske side. Han stod uforstående over for mennesker, der brugte deres midler til unyttige formål eller havde uorden i deres pengesager. Selv var han en fortrinlig økonom og som allerede antydet temmelig nøjeregnende, dog ikke når det gjaldt hans nærmeste. Såvel i sin skole som i sit hjem herskede han suverænt. Da hans søn Ludvig, som han gerne havde set som dyrlæge (til landmand duede han ikke), en dag erklærede, at han hellere ville være lærer, bed faderen i vrede pibespiden over. „Læreren,“ sagde C. P. Wad, „er blevet en bindehund for befolkningen.“ I den politiske udvikling fulgte han interesseret med. En begivenhed, der optog ham meget stærkt, var genforeningen i 1920; kun var han skuffet over, at Flensborg ikke kom ind under Danmark.

C. P. Wads broder JENS CHRISTIAN YDE WAD var en dygtig landmand, der bl. a. virkede for fremskridt inden for mejeribrug. Han blev født 6. juni 1853, og hans fødsel havde nok nær kostet moderen livet¹⁰¹. Chr. Wad var – formentlig i vinteren 1869–70 – elev på Voldby

højskole¹⁰² og fra oktober 1871 til august 1872 elev hos I. C. la Cour på Landboskolen ved Kongens Lyngby¹⁰³. Desuden uddannedes Wad i praktisk mejeribrug hos den kendte landøkonom og mejeritekniker professor Th. R. Segelcke, hvorefter han rejste rundt til de forskellige landboforeninger og slog til lyd for ismejerierne. Praktisk landbrug lærte han hos N. J. A. Mønsted på Fævejle. Efter at have været forvalter el. lign. på større gårde, bl. a. på Koster Færggård på Møen, hvor han, der var en ivrig jæger, engang skød en ørn, blev han i 1891 forpagter af Veggerslev præstegård¹⁰⁴. Her virkede han til 1899. Derpå var han en tid forpagter af Brøndstrup Mølle og forestod samtidig driften af Benzon avlsgård¹⁰⁵. I 1902 købte Wad af proprietær V. Sørensens Ågård i Enslev sogn for 50.000 kr. Gården var på 162 tdr. land (ca. 12 tdr. hartkorn). Overtagelsen fandt sted 1. januar 1903¹⁰⁶. Desværre blev Wads virke her kun af kort varighed; thi hen på året 1905 blev den kraftige mand angrebet af en alvorlig og smertefuld kræftsygdom og indlagt på Frederiks Hospital i København under professor Thorkild Rovsing, der håbede at kunne skaffe ham lindring ved at tilvejebringe en ny forbindelse mellem spiserøret og maven. Wad var fuldstændig klar over, hvor håbløs hans tilstand var. Den 23. november 1905 – dagen før operationen – skrev han til sin broder i Veggerslev:

„Skulle jeg dø herovre, ville jeg gerne have Liget til Veggerslev. Jeg har Gudskelov Fred og Ro i Sindet og tror på et saligt Liv efter Døden.“

Wad stod operationen igennem og vendte tilbage til Ågård, hvor han afgik ved døden et par måneder senere, den 31. januar 1906, kun 52 år gl. Han var rolig og klar til det sidste. I overensstemmelse med sit ønske begravedes han på Veggerslev kirkegård. Ligesom broderen deltog han i det offentlige liv, bl. a. var han fra 1896 til sin død medlem af repræsentantskabet for Grenaa Handels- og Landbrugsbank¹⁰⁷, og medens han var forpagter af Brøndstrup mølle, var han formand for det lokale udvalg til fremme af jernbanesagen Ryumgård-Gjerrild¹⁰⁸. Chr. Wad var en viljefast og handlekraftig mand og i besiddelse af et overordentlig elskværdigt og vindende væsen. I modsætning til broderen var han en stor selskabsmand¹⁰⁹. De to brødre holdt meget af hinanden, men var sjældent enige, når de tog en debat om tidens spørgsmål. Chr. Wad efterlod hustru og en fjortenårig søn. Gården blev solgt og er senere blevet udstykket.

C. P. Wads søn LUDVIG CHRISTIAN Wad, født 22. februar 1872 i Lyngby ved Brabrand, død i Trustrup ved Grenå 11. april 1942 og

begravet på Rosmus kirkegård, var fra 1. april 1907 til 31. september 1910 andenlærer og kirkesanger i Lyngby ved Grenå med bolig i den gamle seminariebygning, der efter seminariets nedlæggelse 1874 var blevet taget i brug som kommuneskole. Den 1. oktober 1910 blev han lærer og kirkesanger i Rosmus, hvor han virkede, indtil han 31. januar 1933 blev nødt til at tage sin afsked på grund af tunghørhed¹¹⁰. Han var gift med ANNA LOVISA MARGRETHE JUHL, født 28. november 1877 i København (Sankt Johannes Sogn).¹¹¹

HENVISNINGER OG NOTER

¹ Fra Kirkehus og Skolestue i Aarhus Stift, 2.-3. årgang, 1937, s. 36. – ² Ovenfor anførte skr., s. 36. – ³ Fra Randers Amt 1949, s. 69, note 50. – ⁴ Søren Petersen i Grenaa Folketidende 19/5 1950. – ⁵ Ulfborg-Hind herreders skøde- og panteprotokol 1796-1803, folio 108, b (L). – Om slægten Wad på Øgelstrup og Stenumgård se Trap, Danmark 4. udg. VIII (1928), s. 254; Slægten Tang. Efterkommere af Lars Tang på Nørtang i Ulfborg. Ved P. Storgaard Pedersen. Hardsyssels Aarbo 1921, s. 6; Ulfborg Herred. En historisk-topografisk Beskrivelse af samme forf. (1900), s. 184, 187. – En interessant beskrivelse af Øgelstrup og livet der i årene 1830-33 findes i En jydsk Drengs Dagbog. Udg. af Olaf Carlsen (1943), s. 75 ff. Øgelstrups grundmurede hovedbygning, der skal være opført af Lauritz Wad ca. 1804, ligger på skrånningen ned mod Lilleå. – Om hvorledes pesten kom til Råsted sogn, kan man læse i Storgaard Pedersen, Ulfborg Herred, s. 184 ff. (under omtalen af Øgelstrup). – ⁶ Folketællingen 1787, Sædding by, Nr. Nebel sogn, Vester-Horne herred (R). – ⁷ Dette fremgår af en hartkornsspecifikation fra 1789 i Ribe amtstues arkiv (afleveringsdesignationsnr. 348) (L), hvor Christen Pedersen Wad anføres folio 144 som selvejer med en gård af hartkorn 4 td. 5 skp. 3 fdk. 1 alb. Den 24/6 1810 tilskødede han sin søn Søren Christensen Vad sin gård i Sædding Vad beliggende i Sædding by af hartkorn 4 td. 6 skp. 1 alb. Vester-Horne herreds skøde- og panteprotokol 1800-1814, folio 231 (L). Gårdmand SØREN CHRISTENSEN VAD og hustru CATRINE MAGRETHE CHRISTENSEN DATTER i Sædding fik 30/6 1819 en søn, der blev hjemmedøbt s. d. med navnet CHRISTEN WAD SØRENSEN (se side 3). Om denne se Dannevirke 15/12 1889; Ribe Amts-Tidende 18/5 1894; Evald Tang Kristensen, Minder og oplevelser III, s. 386; Fra Ribe Amt 5. bd., s. 404 ff.; S. J. Frifelt, Ad jydsk Veje sønderud (1934), s. 200, 210, 229, 237 ff.; Vestjylland og Varde Bank gennem 75 Aar (1947) af samme. – ⁸ Jordebog over Viumgaard fra 1758 i Viborg landstings skøde- og panteprotokol nr. 44, folio 167 (L), hvor Peder Christensen Vaed anføres som fæster i Sædding, Nr. Nebel sogn, af 4 td. 5 skp. 3 fdk. 1 alb. hartkorn. – PEDER CHRISTENSEN VAD var gift med MAGRETHE CHRISTENSEN DATTER, der blev begravet i Nr. Nebel 21/5 1772, 72 år gl. – ⁹ Rentekammerets skødeprotokol nr. 8 (1723-1725), pag. 182 ff. (R) indeholder et skøde, dat. 28/12 1723, fra kronen til Niels Biugum til Viumgaard på gods, som han er blevet højestbydende på ved auktionerne 1719-20 over ryttergodserne. Niels Biugum får bl. a. her en gård i Sædding, Nebel sogn, der bruges af Christen Sørensen Wad, og som er ansat for hartkorn 4 td. 5 skp. 3 fdk. 1 alb. Jfr. Kronens Skøder 4. bd. (1720-30), s. 514-15. – ¹⁰ Krigs- og Portionsjordebog for

Detlef Brockdorfs ryttergods 1696 (rentekammerets arkiv) (R), hvor Christen Sørensen anføres under Seding, Nebel sogn, som fæster af 4 td. 5 skp. 3 fdk. 1 alb. hartkorn. — ¹¹ Project-Krigsjørdebog for Schwanewedes forrige ryttergods 1692 (rentekammerets arkiv) (R), hvor Christen Sørensen anføres under Seding, Nebel sogn, som fæster af 4 td. 5 skp. 3 fdk. 1 alb. hartkorn. — ¹² se note 7. — ¹³ August F. Schmidt, Danmarks Helligkilder (1926), s. 69f., 72, 153. — ¹⁴ Meddelt mig af afdøde gårdejer, sognefoged Simon Vad, Arnsbjerg. — Forhyringsmand P. Damgaard Christensen, Ålborg, har henledt min opmærksomhed på, at Simon Vads farmoder Inger Kirstine Thomasdatters slægt er omtalt i Esbern Jespersens to bøger: Vind Sogn (1938) og Vinding Sogn (1935). ¹⁵ C. M. C. Kvolsgaard, Seminariet i Snedsted og Ranum (1898), s. 58; Morsø Avis 3/5 1880, 2/1 1899; August F. Schmidt, Morsingboer i gamle Dage IV, s. 2. Detailler om Christen Pedersen Wad meddelt mig af dennes sønnesøn Otto Kristian Wad, Toving på Mors. — ¹⁶ Kvolsgaard, anf. skr. s. 91. Detailler om Peder Wad er meddelt mig af lærer Chr. Sunesen, Arup. — ¹⁷ Attest udst. 21/3 1831 af provst Assens, Ulfborg (F). Råsted sogn var indtil 1909 anneks til Ulfborg sogn, men blev da anneks til Idum. (Trap, Danmark 4. udg. VIII (1928), s. 254.) Om broderne Dalgaard se Ejnar Poulsen, Hardsyssels degnehistorie I, s. 265, 273. — ¹⁸ Attest udst. 27/10 1832 af provst Assens (F). — ¹⁹ Attest og anbefaling udst. 30/4 1833 af sognepræst Hassager, Nr. Felding (F). — ²⁰ Attest og anbefaling udst. 21/4 1834 af sognepræst Rosendahl, Gudum (F). — ²¹ Attest og anbefaling udst. 12/6 1836 af sognepræst Petersen, Staby (F). — ²² Påtegning af forstander Brammer på arket med ovenstående udtalelser. — ²³ Konduiteprotokol 1827–39. Snedsted seminariums arkiv (L). — ²⁴ Kvolsgaard, anf. skr. s. 3f.; Morten Eskesen, Ludvig Müllers Saga (1907); Fr. Nygård, Kristen Kold I (1895), s. 24. — ²⁵ Dansk biografisk Leksikon, red. af Povl Engelstoft, III, s. 601ff.; Kvolsgaard, anf. skr. s. 4ff. — ²⁶ Fr. Nygaard, P. K. Algreens og J. K. Sørensens Levnedsløb (1883); Kvolsgaard, anf. skr. s. 3, 5f. — ²⁷ Kvolsgaard, anf. skr. s. 6f. — ²⁸ Kvolsgaard, anf. skr. s. 3, 9f. — ²⁹ Konduiteprotokol 1827–39. Snedsted seminariums arkiv (L). — ³⁰ Eksamensprotokol 1828–52. Ranum seminariums arkiv (L). Eksamensbevis udstedt 1/10 1838 af Brammer (F); Aalborg Stiftstidende 13/10 1838. — I eksamensprotokollen foreligger der en navneforveksling, idet PEDER CHRISTIAN HOLM (PEDERSEN) WAD her kaldes CHRISTEN PEDERSEN WAD. Denne var som allerede omtalt P. C. H. Wads ældre broder, der tog eksamen fra Snedsted 1833. Eksamensbeviset og konduiteprotokollen har imidlertid det rigtige navn. — Af eksamensbeviset fremgår, at Wad var værnepligtig under Ringkøbing amts 68. lægd. En påtegning viser, at eksamensbeviset er blevet forevist ved „Landmiliter Sessionen“ 16/10 1838. — ³¹ Eksamensprotokol 1828–52. Ranum seminariums arkiv (L). — JENS JESPERSEN (i eksamensprotokollen tillige kaldet BRØNDUM), f. 11/10 1813 i Lime (Salling) som søn af degn og skolelærer Esper Nielsen Brøndum og Anne Pedersdatter, lærer i Dall 1840–1885, død i Ålborg (Budolfi sogn) 13/3 1895 og begravet på Dall kirkegård. — Wads søster JULIANE, f. 1802 i Råsted, blev gift med MORTEN CHRISTENSEN LINDVIG, f. i Borris 1799, 1824 lærer i Råsted, 1828 lærer i Staby, 1829 lærer i Øse ved Varde, død 15/7 1854 som lærer og kirkesanger i Ølgod. Se Ejnar Poulsen, Hardsyssels degnehistorie I (1931), s. 255. — ³² MICHAEL NYBOE var født 8/9 1815 i Rested, hvor faderen Henrik Nyboe var lærer. Han dimitteredes 1838 fra Snedsted med hovedkarakteren *meget duelig*. 1840 blev han lærer og kirkesanger i Ø. Assels på Mors. Nyboe døde 4/7 1884 i V. Jølby og begravedes i Nykøbing M., hvor også hans hustru SEVERINE WAD, død i Nykøbing 4/5 1884, 72 år gl., ligger begravet. Iflg. P. Filtenborg, Slægtsbog for Sogne-

degn Sejer Olesen Leth etc. (1918), s. 27 var Michael Nyboe en velbegavet, men streng lærer, hvis kæreste fag var religion. Ved messefeld prædikede han, og mange ville hellere høre ham end præsten. Filtenborg meddeler, at en søn HENRIK THEODOR NYBOE blev lærer og kirkesanger i V. Jølby, og at dennes søn MICHAEL NYBOE blev lærer ved Københavns komm. skolevæsen. – Forhyringsmand P. Damgaard Christensen, Ålborg, har gjort mig opmærksom på, at efterslægt af en tredje søster til P. C. H. Wad, PETRONELLE, gift med gårdejer KNUD PEDERSEN, Hundkjær, findes omtalt i Esbern Jespersen, Vinding Sogn (1935). – ³³ Fr. Nygård, Kristen Kold I (1895), s. 170, 166. – ³⁴ Dansk Kirketidende 1852, nr. 356, sp. 488. – ³⁵ De to degnes eder findes i Ålborg stifts edsprotokol 1771–1860 (L). Soren Jensen Ydes fader hed JENS MADSEN YDE. Han var sogndegn i Hurup, hvor han døde 1781 og ikke 1787 som angivet i Thisted amts historiske årbog 1918, s. 63. Skifte holdtes efter ham 6/6 1781 (Refs herreds gejstlige skifteprotokol 1781–1812 fol. 1 b (L)). I degneembedet efterfulgtes han af sin søn Svenning Jensen Yde, død 1804, 60 år gl. Iflg. Harring kirkebog blev Jens Madsen Yde 23/7 1734 trolovet med og 11/1 1735 viet til FREDERIKKE (Frederica) SCHMIDT, døbt 1/8 1705, datter af sognepræst til Harring og Stagstrup, magister Vilhelm Schmidt og Else (Elise) Johansdatter Asch. Mag. Vilh. Schmidt var født i Skanderborg 2/2 1671 som søn af regimentskirurg – ikke som Wiberg oplyser, regimentsskriver – Willum Schmidt og Kirsten Sørensdatter Rafn. Wiberg har heller ikke ret, når han sætter fødselsåret til 1670. Vilh. Schmidts broder mag. Clemens Schmidt, død 26/12 1723 som biskop i Bergen, er ifølge gravpladen, af hvilken Bergens off. Bibliotek har overladt mig en fotografisk gengivelse, født i Skanderborg 2/2 1671. I nedenfor anførte skrift af A. H. Nielsen nævnes han som tvillingbroder til Vilh. Schmidt. Ved skifterne efter begge forældrene anføres biskoppen – da sognepræst for Hårlev-Himlingøje på Sjælland – som den *ældste* af sønnerne. Mag. Vilh. Schmidts fødselsår må derfor sættes til 1671. Han blev student fra Ålborg 1689, ordineret 1693, kaldet til Harring-Stagstrup 1694. I 1698 blev han magister og 11/6 1708 døde han. Hans hustru begravdes i Harring 3/3 1741, 71 år gl. Magisteren, der i sine unge dage havde været feltpræst i Flandern, var en meget stridbar herre. Således er han kendt for sine konflikter med Ålborgbispen Jens Bircherod, som han skal have *indstævnet for Guds domstol inden år og dag*. De døde iøvrigt begge samme år. Om Vilh. Schmidt se Wibergs præstehistorie I, s. 540; Bircherods dagbøger ved Christian Molbech (1846), s. 269, 270, 281, 474, 486, 536; Historisk årbog for Thisted amt 1927, s. 296 ff.; Kjeld Galster, Aalborg Katedralskole 1540–1940, s. 142 f. – Ifølge A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg s. 337 var Willum Schmidt regimentskirurg i Skanderborg 1670 og deltog som sådan i det pommerske felttog (under den skånske krig 1675–79). Efter at have taget sin afsked nedsatte han sig som bartskeer eller praktiserende kirurg i Ålborg. Han begravdes Ålborg Budolphi 15/2 1698, 61 år gl.; hans hustru begravdes sst. 25/4 1710, 68 år gl. – ³⁶ Kvolsgaard, anf. skr. s. 63; Morsø Avis 10/3, 4/4, 22/4 1892, 16/4, 23/4 1894; Chr. Villads Christensen, Nykjøbing paa Mors 1299–1899 (1902); Fra gamle Dage. Ved Oscar Bang (1924). – ³⁷ I en i Berlingske Aftenavis 30/12 1933 offentliggjort oversigt over slægten Yde anfører Th. Hauch-Fausbøll fejlagtigt Chr. Yde som bankdirektør i *Nykøbing M.* Se Blå Bog 1937 og nekrolog i Herning Folkeblad 22/10 1937. – ³⁸ Kvolsgaard, anf. skr. s. 16, 27, 43; Stagstrup skoles embedsbog; Ranum Statsseminarium 1848–1948, s. 91; Morten Eskesen, anf. skr. s. 158, 161; Thisted Amts Tidende 23/6 1896, 10/6, 11/6, 19/6 1897. – ³⁹ E. Langhoff, Historisk Beretning om det Kongelige Skolelærerseminarium i Lyngby (1863), s. 120; Grenaa Folketidende

9/8, 19/8 (mindeartikel af P. Kolind), 2'9 (mindeord af H. U. M. Barfoed) 1898, 9/6 1900; Kolind Landboforening gennem 50 Aar. Red. af Jørgen Krogh og Ejvind Staunskjær (1941), s. 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 31, 32, 36, 67, 68, 69, 70. Grenaa Folketidende 25/9, 27/9, 2/10 1951 (3 kronikker af Søren Petersen). At Yde afgik ved døden 3 dage før sin udnævnelse til dannebrogsmænd, er meddelt mig af Ordenskapitlets sekretariat. – ⁴⁰ Ansøgningen til embedet i Veggerslev findes i Århus bispearkiv, journal 1846, litra C nr. 46-19 (L). Blandt bilagene findes en ny attest fra pastor F. C. Fritz (udst. 1/11 1839) og en attest fra Brammer (udst. 28/9 1840). Wads embedsed findes i Rovsø m. fl. herreders provstis arkiv (Pk. „Skolelærere-Eder“ 1838-71) (L). Eden er ikke dateret. Kaldsbrev og kollats udst. 25/8 1846 af biskop Brammer (F). – ⁴¹ I pakken „De danske Skoler, Skolefundatser c. 1740“ i Århus bispearkiv (4. reversal fol. 101 nr. 2) (L) findes der et læg, der hedder „Inddeeling til de danske Skoeler, som enten allerede er eller herefter ifølge Hans Kongl: Maystts allernaadigste Forordning af 23de Januarij A^o 1739 skal indrettes udi Calløe Ampt.“ – Det hedder her om Veggerslev og Villersø sogne: „For disse 2de Sogner er ingen Degnebolig, icke heller nogen Tid skal have veret, hvorfor det er fornøden, at et udj Wegersleuf bliver opbygget og enten saaledes indrettet, at Degnen derudj kand holde Skole eller og en Skolestue af 3 Fag derved aparte indrettes, ogsaa kand disse 2 Sogners Ungdom søge dertil; til samme Degneboligs Bygning har Forvalter Høeg loved at udviise Plads, naar forlanges.“ I Nørreherreds herredsbog 1772 (L) hedder det om Veggerslev og Villersø, at grev Scheel har til degneboligen ladet 4 fag hus bygge, hvori han nådigst har bevilget, at degnen i Veggerslev, så længe han dertil er skikket og troligen forretter sådant ham betroet embede, må undervise disse 2 små sognes ungdom for en vis årlig løn. Ifølge et manuskript af V. Hostrup-Schultz, „Aarhus Stifts Degne“ (L), var Peder Rasmussen Raaballe degn i Veggerslev-Villersø til sin død 1743, hvorefter han afløstes af Christen Pedersen Kiriald, der døde 1768. Ifølge en skrivelse af 23/3 1739 i Århus bispearkiv (Pk. „De danske Skoler“ 4. reversal fol. 101 nr. 1) (L) var Peder Raaballe på grund af sin høje alder (76 år) og „hans øjnes dumhed“ ej skikket til at være skoleholder. Han behøvede en substitut. – ⁴² Aarhus Stifts Tidende 17/6 1846. – ⁴³ Veggerslev skoles embedsbog. – ⁴⁴ Iflg. Grenå købstad m. v. skøde- og panteprotokol litra M. fol. 846 fik Wad skøde på matr. nr. 24 af Veggerslev (hus og jordlod) 17/6 1850, tinglæst 24/6 s. å. (L). – ⁴⁵ 1. CARL PETER WAD f. 20/9 1847 i Veggerslev, d. 25/9 1847 sst. 2. CARL PETER WAD f. 22/9 1848 i V. (omtales senere). 3. CHRISTIAN VILHELM WAD f. 4/3 1850 i V. d. 13/4 1850 sst. 4. LUDVIG CHRISTIAN MÜLLER WAD f. 16/5 1851 i V., elev på Lyngby seminarium, d. af skarlagensfeber 10/8 1870 i Lyngby ved Brabrand. 5. JENS CHRISTIAN YDE WAD f. 6/6 1853 i V. (omtales senere). 6. INGEBORG PETREA WAD f. 31/3 1855 i V., d. 3/12 1875 sst. Hun er skildret som en smuk og elskværdig ung Pige. 7. ANNA KIRSTINE WAD f. 26/3 1857 i V., d. 31/5 1862 sst. 8. FREDERIKKE VILHELMINE WAD f. 13/4 1861 i V., d. i Århus 21/10 1941. Hun var meget musikalsk og havde en smuk sangstemme. 9. PETER CHRISTIAN HOLM WAD f. 22/10 1863 i V., d. 30/10 1863 sst. – Alle oplysninger fra Veggerslev kirkebog skyldes sognepræst Vagn Jørgensen. – ⁴⁶ Grenaa Folketidende 31/12 1909, 7/1 1910. – ⁴⁷ 6. vers af Kingos salme Hvor stor er dog den glæde. Kingos Salmebog nr. 91; jfr. Salmebog for Kirke og Hjem nr. 159; Den danske salmebog nr. 120. – ⁴⁸ Sloths erindringer om sin skolegang hos Wad er for største delen meddelt efter Søren Petersens 3 kronikker om Peder Christian Holm Wad i Grenaa Folketidende 16/5, 17/5, 19/5 1950. Manuskriptet til erindringerne ejes af fhv. gårdejer Rudolf Sloth, Voldby, der velvilligst har udlånt det til

mig, for at jeg kunne tilføje Wads afskedstale til konfirmanderne. En afskrift af manuskriptet findes i Dansk folkemindesamling. Et uddrag har Søren Petersen offentliggjort i Grenaa Folketidende 14/8, 15/8, 16/8, 17/8, 20/8, 21/8, 22/8 1951. — ⁴⁰ Visitatsprotokol 1839–54 (B). — ⁵⁰ Visitatsprotokol 1839–54 (B). — ⁵¹ Forhandlingsprotocol for Sogneforstanderskabet for Weggerslev Pastorat, autoriseret 16. Octb. 1841. Ved velvilje fra sognerådsformand Søren Rasmussen har jeg haft protokollen til afbenyttelse på Statsbiblioteket i Århus. — ⁵² Visitatsprotokol 1855–79 (B). — ⁵³ Visitatsprotokol 1855–79 (B). — ⁵⁴ Visitatsprotokol 1855–79 (B). Ved at blade i Brammers visitatsbøger overraskes man over at se, hvor påfaldende sjusket de adskillige steder er ført. — ⁵⁵ Fra Kirkehus og Skolestue i Aarhus Stift, 2.-3. årgang, 1937, s. 36. — ⁵⁶ Grenaa Avis 20/9 og 23/9 1871. — ⁵⁷ Aarhus Stiftstidende 14/4 1851. — ⁵⁸ Aarhus Stiftstidende 18/7 1852; jfr. samme blad 23/7, 25/7 s. å. Aarhus Stiftstidende 8/8 1852. Chr. Sloth nævner Istedfesten i sine erindringer. — ⁵⁹ Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar I (1949), s. 110f. — ⁶⁰ Den følgende skildring af Wads politiske virksomhed er for største delen bygget over min afhandling Træk af en landsbylærers politiske virke (Fra Randers Amt 1949, s. 49ff.), hvor de kildehenvisninger må søges, som ikke findes anført her, således bl. a. henvisninger til Rigsdags Tidende. De ved valghandlingerne faldne udtalelser, som jeg adskillige steder har gengivet ordret efter avisreferaterne, bør naturligvis tages med et vist forbehold. — Om la Cours skuffelse over sin deltagelse i politik se Et Slægtsminde. Ved Rebekka la Cour Madsen (1941), s. 11, hvor der er citeret nogle linier af et brev fra la Cour til Wad. Brevet er fra okt. 1852. — ⁶¹ Dagbladet 12/8 1852. — ⁶² Randers Avis 11/8 1852. — ⁶³ Almuevennen 8/10 1852. — ⁶⁴ Aarhus Stiftstidende 4/10 1852. — ⁶⁵ Brevet, der er dateret Nimtofte 30/9 1852, tilhører forstander Tage Dørup, Skibelund. — ⁶⁶ Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar I (1949), s. 26f. — Barfod betegnes ligesom Wad (II, s. 255) som liberal. Chr. la Cour (I, s. 110) betegnes derimod som venstremand. — ⁶⁷ Kjøbenhavns Veiviser 1853/s. 743. — ⁶⁸ Brevet, der er dateret 21/11 1852, tilhører forstander Tage Dørup, Skibelund. — ⁶⁹ Særtryk af „Aftenlæsning“, ny rækkes 1. bind, s. 193–263. — ⁷⁰ Berlingske politiske og Avertissements-Tidende 4/10 1852; Fædrelandet 4/10 s. å.; Almuevennen 6/10 s. å. — ⁷¹ Berlingske politiske og Avertissements-Tidende 18/10 1852. — ⁷² Almuevennen 18/10 1852. — ⁷³ Kjøbenhavns Veiviser 1853, s. 215. — Om bondevennernes syn på Den danske Forening af Rigsdagsmænd og Dansk Forening se Nørrejylland Tidende 29/1 1853 og Almuevennen 11/5 s. å. — ⁷⁴ Dagbladet 15/1 1853. I Almuevennen 21/1 s. å. frarådes det bestemt at genvælge en række af de mænd, der har underskrevet opråbet, deriblandt Wad. — ⁷⁵ Medlemmer af den nationalliberale Femtejuni forening, stiftet af C. C. Hall 5/6 1851. Ordet „junist“ er synonymt med nationalliberal. — ⁷⁶ Brevet, der er dateret 12/5 1853, tilhører forstander Tage Dørup, Skibelund. — ⁷⁷ Det fremgår af et brev, dateret Weggerslev 8/4 1854, fra Wad til Barfod (KBH, Ut. 73). — ⁷⁸ Dateret 21/5 1854 (KBH, Ut. 73). — ⁷⁹ Grenaa Avis 19/3, 21/3, 26/3 1850. — ⁸⁰ Brevene er dat. 26/3, 8/4, 21/5 1854, 31/7 1855 (KBH, Ut. 73). — ⁸¹ Forhandlingsprotocol for Sogneforstanderskabet for Weggerslev etc. — ⁸² Meddelt mig af gårdejer Søren Petersen, Jenningkjæret. — ⁸³ Digtet findes i en afskrift, foretaget 16/12 1896 af P. C. H. Wads sønnesøn Ludvig Christian Wad, der udtrykkelig angiver, at det er skrevet af hans farfader (F). — ⁸⁴ H. H. Mangor og A. Petersen, Skolestatistik 1877, 2. afd. s. 57. — ⁸⁵ Aarhus Stiftstidende 22/12 1876, jfr. samme blad 29/12 s. å. — ⁸⁶ Forhandlingsprotocol for Sogneforstanderskabet for Weggerslev etc. — ⁸⁷ Kaldsbrev og kollats udstedt 12/2 1877 af biskop Brammer (F). — ⁸⁸ Iflg. brev.

dateret 22/9 1874, fra P. C. H. Wad til C. P. Wad (F). – ⁸⁹ Grenaa Avis 5/8 1868. – ⁹⁰ Eksamensbevis udstedt 31/7 1868 af forstander Langhoff (F). – ⁹¹ Se Efter-slægt af Rasmus Jensen, f. 1663, Rytterbonde og Gaardmand i Stjær. Samlet af Rasmus P. R. Møller (1924). – ⁹² Attest og anbefaling udstedt 21/6 1873 af sognepræst Dantzer, Grenå (F). – ⁹³ Kaldsbrev udstedt 11/11 1869 af stiftamtmand Dahl og provst Kieler (F). Kollats udstedt 24/12 s. å. af biskop Brammer (F). – ⁹⁴ Brev dateret 9/6 1899 og underskrevet af I. C. Eistrup, Borum pr. Mundelstrup (F). – ⁹⁵ Attester og anbefalinger udstedt 19/10 1875, 13/1 1877 og 14/1 s. å. af henholdsvis sognerådsformand J. Jørgensen, sognepræst P. Høring, Borum, og provst Kieler (F). – ⁹⁶ August F. Schmidt, Fra Veggerslev Sogn. (Fra Randers Amt 1935, s. 129.) – ⁹⁷ Attester og anbefalinger udstedt 21/1 1891, 20/9 1892 og 27/3 1893 af henholdsvis sognepræst P. Dyrhauge, Gjerrild (som vikarierende præst for Veggerslev sogn), sognerådsformand R. Brøgger, Villersø, og sognepræst S. B. Ring, Veggerslev (F). – ⁹⁸ Meddelt mig fra skolekommissionsprotokollen af sognepræst Vagn Jørgensen, Veggerslev. (Biskop Clausens anbef. findes ikke her, men i familiearkivet). – ⁹⁹ Meddelt mig fra samme protokol af samme. – ¹⁰⁰ Lærerne og Samfundet II (1913), s. 181; Dansk Persongalleri V: Danmarks Kirker. 2. del: Portrætgalleriet, sp. 729; Fra Randers Amt 1935, s. 129. Hver 8. Dag 16/3 1902; Grenaa Folketidende 11/3 1916, 23/10 1922; jfr. Aarhus Amtstidende 25/10 s. å. og Jyllandsposten 25/10 s. å.; Jyden 12/11 1922. (Wad var *ikke* dannebrogsmænd.) I Veggerslev skoles embedsbog har C. P. Wad skrevet om lærerne fra 1814 til 1916. Detaljer herfra er meddelt mig af lærer Sirach Andersen, Veggerslev. – ¹⁰¹ Brev, dateret 8/4 1854, fra P. C. H. Wad til Fr. Barfod (KBH, Ut. 73). – ¹⁰² Meddelt mig af forstander L. Green, Voldby ungdomsskole. – ¹⁰³ Meddelt mig af landbrugslærer Karl Edv. Pedersen, Landboscenen ved Kongens Lyngby. – ¹⁰⁴ Meddelt mig af sognepræst Vagn Jørgensen, Veggerslev. – ¹⁰⁵ Meddelt mig af gårdejer Rudolf Sloth, Voldby. – ¹⁰⁶ Grenaa Folketidende 15/11, 17/11 1902. – ¹⁰⁷ Meddelt mig af direktionen for Den danske Landmandsbanks Grenaaafdeling. – ¹⁰⁸ Grenaa Folketidende 30/5 1900. – ¹⁰⁹ Grenaa Avis 1/2 1906; Grenaa Folketidende 1/2, 7/2 s. å. – ¹¹⁰ Lærerne og Samfundet II (1913), s. 182; Dansk Skolestat III (1934), s. 333; Demokraten 11/2 1931; Djursland 18/2 s. å.; Grenaa Folketidende 19/2 s. å.; Grenaa Folketidende 11/1 1933, 18/2, 20/4, 1942; jfr. Aarhus Stiftstidende 20/2 s. å. – ¹¹¹ Grenaa Folketidende 26/11 1947; Vendsyssel Tidende 26/11 s. å.; Vendsyssel Tidende 21/11 1952; Grenaa Folketidende 22/11 s. å.; Ebeltoft Folketidende 24/11 s. å.; Aalborg Amtstidende 21/12 1953.

Særlige forkortelser:

- (B) Århus bispeembede.
 (F) Familiearkivet. (Siden 1/11 1954 i Statens pædagogiske Studiesamlings skolehistoriske arkiv.)
 (KBH) Det kongelige Biblioteks håndskriftafd.
 (L) Landsarkivet i Viborg.
 (R) Rigsarkivet.